వెంటనే "యింతటితోఁ దురుష్కుఁడు ముట్టడిమాని పోవునా పోఁడా? యని మఱియొక ప్రశ్న తారసిల్లెను. దానికిఁ గూడ నొకవిధముగ సమాధానము నూహించుకొనిరి. కాని యెల్లరును గలిసి కట్టకడపల "నీ యవసరమున భీమసింహుఁడు ప్రత్యుత్తర మీయవలసియుండు" నని చెప్పిరి. గాణాయు నా యభిప్రాయమునే సూచించెను.

భీముఁడు వారి మాటలవరుసను బట్టి తురుష్కుని కోరికను దీర్చుటయే వారి యభిప్రాయ మైనట్లు గ్రహించెను. పిదప నాతని మనస్సు పరిపరివిధములఁ బోయెను. కులమువా రంగీకరించినంతమాత్రమున మానభంగమున కొప్పుకొనవలసినదేనా యని యొకమాటయును, నిది మానభంగ మగునా కాదా యని మఱియొకమాటయును, యుద్ధము సేయలేక విసివిపోయి యిట్లు కోరిన తురుష్కుఁడు దీని కంగీకరింపకున్న నేమి సేయఁగలఁ డని యింకొకమాటయు నాతఁ డిట్లనేకవిధములఁ దనలోఁ దానుచర్చించుకొనియెను. కాని యెటు సెప్పుటకు నాతనికి సాహసము గలిగినది గాదు. మఱల మఱల నాలోచించుకొనియెను. పద్మిని యేమి చేసిన నేమునో యని గూడ సందియము తోఁచెను. ఈ తీవ్రచర్చలో నాతనికి మఱియొక సందియము గలిగెను. కులపుఁబెద్దల సంగతి యట్లుండఁ గాక. ఏమి చేసినను బద్మిని యింకఁ దనకుఁ దక్కునా తక్కదా? ఈసందేహము తోఁచినపు డాతని హృదయము కలఁగిపోయెను. ఇఁక హృదయ మాలోచనకుఁ జోటిచ్చినది గాదు. అక్కటన నాతఁడు సాహసించి "యిట్టి సందిగ్ధస్థితిలోఁ గర్తవ్యనిర్ధారణము కులస్వాముఁడే చేయవలయు" నని చెప్పెను. ఇది విని వా రెల్లరును "భీముని బిగి సడలి

పోయినదని తలంచిరి. ఒక్క భీముని బిగియే కాదు. రాజపుత్రుల యందఱిబిగియు సడలినదని మేము తలంచుచున్నారము.

పిదప భార మంతయుఁ దనపైఁబడుటచేఁ గులస్వాములును లక్ష్మణసింహుఁడును మఱల మఱలఁ జాలఁ దీవ్రముగ నాలోచించి తుదకుఁ బద్మినీప్రతిబింబమును జూపుట కంగీకరించిరి. భీముఁ డందులకుఁ దన యభ్యంతర మేమియు లే దనియెను. అప్పుడు రాణా "నీకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ బద్మినీదేవిదర్శన మగుట కలలోని వార్త. వలయు నెడల నిలువుటద్దములోని యామె ప్రతిబింబమును నీవు చూడవచ్చు" నని తురుష్కునకుఁ దెలియఁబఱచెను.

"కాముకస్య కుతో లజ్జా" యని యొక లోకోక్తి గలదు. దీని యాథార్థ్యమును గుఱించి సందేహింపవలసిన యావశ్యకము గాన్పింపదు. ఒక్కొక్కపుడు కాముకులు తమతమ మనోహారిణుల యెడలఁ గావించు చేష్ట లాశ్చర్యజనకములు. దర్శనమాత్రముననె కొంద ఱానందింతురు. వచఃశ్రవణమాత్రంబుననే మఱికొంద ఱుబ్బిపోయెదరు. తమ ప్రియురాండ్రను గుఱించి పరు లెవరైనఁ జెప్పుకొనుట విని సైతము ధన్యుల మని తలంచు మహాత్ము లున్నారు. తలుపు చాటున నుండియైన, నిముస మైన నామె ముఖమండలము గాన్పించినఁ జాలు నని విసుగులేకుండఁ దఱచుగ నా వీథినిఁ దిరుగువారు వందలకొలఁదిగ నున్నారు. ఆమె ధరించి పాఱవైచిన కుసుమమాలికలను, కేవలకుసుమములను గూడ నత్యానందముతోఁ దీసి యత్యాదరముతో నాఘ్రాణించి జాగ్రత్త సేయువారు గూడ నున్నారు. ఇఁక నామె చెప్పినపనులు చేయుట యందుమాత్రమే దినములు, మాసములు, సంవత్సరములు గూడఁ గడపివైచిన వారి విషయమును,

భావనాబలంబుననే యామె కోర్కెల నూహించుకొని వెంటనే తీర్చువారి సంగతిన్ని, నే హేతువువలన నైన నామె గ్రామాంతరము వెళ్లినచో నేదో యొక వంకపెట్టుకొని తాము గూడ నా గ్రామమున కరుగువారిని గుఱించియుఁ జెప్పవలసిన పని యేమున్నది? అంత మాత్రమున నేమి ఫల మని మీరు మమ్ము బ్రశ్నింప వలదు. అది కాముకైకవేద్యము. మే మెట్లు చెప్పఁగలము?

కాముకవృత్తం బిట్టిదగుట నల్లాయుద్దీనుఁ డందులకే సంతోషముతో నంగీకరించెను. ఆతఁడు, యుద్ధము మాని సైనికుల నందఱను శిబిరములలో విశ్రమింప నాజ్ఞాపించెను. కోటలోఁ బద్మినీసందర్శనమునకు వలయు నేర్పాటు లన్నియు నిముసములో ముగిసెను. నిలువుటద్దమునఁ దురుష్కునకుఁ దన ప్రతిబింబమును జూపుటకుఁ బద్మిని మనస్ఫూర్తిగ నంగీకరించెనో, పురుషుల బలాత్కారము వలన సమ్మతించెనో చెప్పఁజాలము. ఎట్లయిన నేమి?

ఇంతిలో రావచ్చు నని కోటలోనుండి వర్తమానము వచ్చెను. అది విని పరమానందభరితుఁడై చక్కఁగ నలంకరించుకొని యున్న యల్లాయుద్దీనుఁడు వెంటనే బయలుదేరి యొంటరిగఁ గొండ యెక్కి దుర్గములోఁ బ్రవేశించెను. సంధి కుదిరినది గావున రాజపుత్రులు కొంద ఱాతని నుచితమర్యాదలతో నెదుర్కొని రంగస్థలమునకుఁ దీసికొనిపోయిరి. అట నొకదానిలోని ప్రతిబింబ మొకదానిలోఁ బ్రతిబింబించునట్లు నిలువుటద్దములు వరుసగ సమర్పఁబడి యుండెను. తరువాతఁ గొన్ని నిముసములకుఁ బద్మినీమోహనరూప మా దర్పణములయందుఁ బ్రతిబింబిత మయ్యెను. తురుష్కుఁ డది చూచి ముగ్ధుఁడై కొంతవఱకుఁ బ్రతిమాకృతినిఁ దాల్చెను. పిమ్మటఁ

దెలివొంది, యామె తన మోహనరూపమును గాంచినచో నిప్పుడు గాకున్న మఱియొకపుడైన వెనుదగిలి రాక మానదని భావించి, తన ప్రతిబింబ మామెకుఁ గాన్పించున ట్లద్దమున కెదురుగ నిలిచి యామె సౌందర్యమును మఱల నొకమాఱు చూచి వికసితవదనుఁడై మఱల యథాస్థానమునకు వచ్చి కూర్చుండెను.

పద్మినీరూపసందర్శన మింతటితో ముగిసెను. అల్లాయుద్దీనునకును రాజపుత్రులకును స్నేహ మొనఁగూడెను. ఎప్పటికినీ స్నేహ మిట్లేయుండవలయు నని వారు కూడఁబలికికొనిరి. ఎల్లరిచెంతను సెలవు గైకొని యల్లాయుద్దీనుఁడు తన శిబిరమునకు బయలుదేరెను. రాణా మున్నగువా రెల్లరు నచ్చటనే యుండిపోయిరి. పెద్దల యనుజ్ఞ చొప్పున భీమసింహుఁడు తురుష్కుని సాగనంపుటకు బయలుదేరెను. వా రిరువురును మందహాసవదనులై యేమేమో మాట్లాడుకొనుచుఁ బ్రాకారము లన్నియు దాఁటి మెట్లవీఁదనుండి కొండ దిగసాగిరి. ఛీ! తన భార్యను దీసికొనిపోవుటకు వచ్చిన వానిని సగౌరవముగ సాగనంపుటా?

ఆ మాటయు నీ మాటయు ముచ్చటించుకొనుచు, నడుమ నల్లాయుద్దీనుఁడు "మీ రొకసారి మా దిల్లీనగరమునకుఁ జనుదెంచి మమ్ము గౌరవింపఁ గోరుచున్నార" మని భీమసింహునితో ననియెను. "తీరికయైనప్పు డట్లే చేయవచ్చు"నని తురుష్కునకు భీమసింహుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. వా రిట్లు మాట్లాడుకొనుచుఁ గొండమీఁదఁ జాల దూర మరిగిరి. భీమసింహుఁ డిఁక వెనుకకుఁ బోవలె నని తలఁచి యల్లాయుద్దీనుని యసంపూర్ణవాక్యమును దానే ముగించి "యిఁక సెలవు గైకొనియెద" ననియెను. "చిత్త" మని చెప్పి

చిన్నగవుతోఁ దురుష్కుఁడు మార్గమున కిరుకెలంకులనున్న సాంద్ర లతాగుల్మములదెస దృష్టి సారించి కొంచెము దగ్గుట నభినయించెను. కనుమూసి తెఱచునంతలో నాపొదలచాటునుండి కొందఱుతురుష్క భటు లురుదెంచి భీమసింహునిఁ గదలకుండఁ బట్టుకొని కాలుసేతులకు సంకెలలు తలిగించి ఖైదు చేసిరి. భీమసింహుఁ డది చూచి నిర్విణ్ణుఁడైపోయెను. ఔరా! ఎంత వింత!

అల్లావుద్దీనుఁడు ద్రుతగమనంబున క్షణములో శిబిరమును జేరికొని భీమసింహునిఁ బ్రత్యేకశిబిరమున బంధించి "యిఁకఁ బద్మిని యెట్లు చేఁజిక్కదో చూచెద"నని యనుకొని తన తెలివితేటల కొకమాఱు గర్వించి, యుద్ధము సేయుటకు సైనికులను సర్వసిద్ధముగా నుండ నియమించి "పద్మిని నిచ్చినఁ గాని భీమసింహుని విడువ" మని రాజపుత్రులకు వర్తమానము చేసెను. అట్లు చేయకపోయినచో మఱల యుద్ధము ప్రారంభించుటయే గాక, "భీమసింహుని సంహరించివైచెద" మని గూడ నా వార్తలో సూచించెను.

కోటబురుజులమీఁదఁ గాపున్న భటులమూలమున భీమసింహుని బంధనవృత్తాంతమును విని తెల్లవోయియున్న రాణాయుఁ గులస్వాములు నల్లావుద్దీనుని సందేశమును విని కొయ్యబాఱి పోయిరి. అంతఃపుర మంతయు గగ్గోలుపడసాగెను. తక్కిన వారెల్లరును గళవళపడఁజొచ్చిరి. రాణా చాల విచారించెను. పిదప నెల్లరును గూడి భీమసింహుని విడిపించుట యెట్లని యాలోచింపఁ దొడఁగిరి. వారి కనేకోపాయములు తోఁచెను. కాని యన్నియుఁ బ్రతిహతములై పోయెను.

రాణా యగుట లక్ష్మణసింహునిపై నిప్పుడు చాల భారము పడినది. అల్లా యుద్దీనున కిప్పు డాతఁడే సమాధానము చెప్పవలసి యున్నది. మొదటి నుండియు నకృత్రిమప్రేమతోఁ గేవలము తన యభ్యుదయముకొఱకు జీవితము ధారవోయుచున్న భీమసింహుని విడిచిపెట్టుట న్యాయ్యమా? ఆతనికొఱ కాతని యాఱవప్రాణ మగు పద్మినీదేవిని విడుచుట ధర్మమా? 'మేవాడు రాజ్యమునకుఁ బ్రతిష్ఠ వచ్చినను, నప్రతిష్ఠ వచ్చినను, విజయము సేకూఱినను, వినాశము సంప్రాప్తించినను నేఁటి యీ సమస్య వలననే తెల్ల మగును. ఇప్పుడు మేవాడు రాజ్యముతోఁ గూడ వారిరువురను రక్షించితీఱవలెను. ఏమి దారి?

అంతఃపురమునఁ బద్మిని సైత మిట్లే తనకును, దనభర్తకును, మేవాడు రాజ్యలక్ష్మికి నెట్టి యపాయము నొదవకుండ నీ యాపద నుండి దాఁటుట యెట్లని యాలోచించుచుండెను. పాప మీ సందర్భమున నామెకుఁ గూడ ననేకాలోచన లుప్పతిల్లి వెంటవెంటనే యన్నియుఁ బూర్వపక్షములై పోయెను. మఱల దీర్ఘాలోచనము ప్రారంభించెను. ఇంతలో "దర్శనమునకు నిరీక్షించి యున్నాఁడ" నని లక్ష్మణసింహుఁడు పరిచారికాముఖమున నామెకు సమాచార మంపెను. అప్పటి కామె యోచన పూర్తి యయ్యెను. "ఇఁక నిప్పుడు దర్శనమునకు రానక్కఱ లేదు. "మీకుఁ బద్మినీదేవి నిచ్చివైచెదము. మీరు ముట్టడి మానివేయవలయును. మఱియుఁ బద్మినీదేవి చాల గౌరవము గల దగుటవలన నామెను సాగనంపుటకై యేడునూఱుందల మేనాలలో క్షత్రియస్త్రీలు వచ్చెదరు. కావున నా పల్లకు లెల్ల విడియుటకుఁ దగిన యేర్పాటులు గావింపవలెను. వారి

రాణివాసమున కేమియు భంగము గలుగఁ గూడదు. మీ వా రెవ్వరు నా డేరాచెంగట నుండ రాదు. అట్లయినఁ బద్మిని మీకుఁ దక్క" నని తురుష్కులకు సందేశ మంపవచ్చు" నని యామె కుమారునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపెను.

అది వినిన వెంటనే లక్ష్మణసింహుఁడు నిచ్చవడెను; గాని తోడనే యందలి మర్మార్థము నెఱింగి పినతల్లి వివేక గౌరవమునకుఁ జాల సంతసించి కార్యసిద్ధి యైనట్లే భావించెను. ఆ వెంటనే యీ వార్త నల్లాయుద్దీనునకుఁ దెలియఁజేసి ప్రత్యుత్తరము కొఱకుఁ బ్రతీక్షింపసాగెను.

అప్పు డల్లాయుద్దీనునకుఁ గలిగిన యానందమునకు మితి లేదు. తాను వినినంతకంటె నెక్కుడు సౌందర్యవతియై యున్న పద్మిని తన్ననుగ్రహించు నని తెలియవచ్చుటచే నత్తురుష్కుఁ డికఁ దన యంతటి యదృష్టవంతుఁడు భూలోకమున మఱియొకఁ డుండఁబోఁడ నియు, నిలువుటద్దమున నామె కెదురుగ నిలిచి తాను గావించిన ప్రేమసూచకం బగు కనుసన్న పూర్తిగఁ బనిచేసె ననియు, నామె యా యద్దమున స్వీయప్రతిబింబమునకు సరసఁ బ్రతిబింబితంబైన తన ప్రతిబింబము నారసి వలవెల్లఁ గరఁగిపోయి యుండు ననియు, నప్పుడే యామె యెప్పుడు రసికశేఖరునితోఁ గలిసి సుఖించుట సంభవించు నని యనుకొని యుండు ననియు, నట్లగుట నీ సమయమునఁ దాను భీమసింహునిఁ జెఱఁబట్టుట పద్మినికిని దనకును గూడ మంచిదే యైన దనియు భావించి యాతఁ డుప్పొంగిపోసాగెను. ఈ యానందాతిరేకమువలన భావరహితములైపోయిన యాతని మాటు లప్పుడు విద్యుల్లతల వలె మెఱసిపోఁ జొచ్చెను.

బూర్వము దురదృష్టవంతుఁ డగు భీమసింహున కామెతోఁ గొన్ని నిమిషములు మాత్రము మాట్లాడుట కవకాశ మీయవలెను. ఇది కానున్న నీ దేవి యగు పద్మిని యభిలాష.'

“పద్మినీదేవి యభిలాషయా? అట్లయిన నభ్యంతర మేల? అట్లే చేయవచ్చును. పద్మిని యాజ్ఞ కెందు నెదురులే”దని చెప్పుచు వెంటనే యల్లాయుద్దీనుఁడు భీమసింహుని రప్పించెను. రాజపుత్ర యోధుఁడు భీమసింహునిఁ దనతోఁ గూడ రమ్మని పిలిచెను. భీమసింహున కది యేమియు నర్థము కాలేదు. ఆతని మొగమునఁ గ్రోధరసము ప్రత్యక్షమయ్యెను; గాని యోధుఁడు కనుసన్న సేయుట వలన వెంటనే భీమసింహుఁడాతనితో బయలుదేరెను. క్షణములో వారు పద్మినివిడిదిలోఁ బ్రవేశించిరి. మఱల యోధుఁడు వచ్చి యథాపూర్వముగ నల్లాయుద్దీనునిచెంగట నిలువఁబడియెను.

కాల మెంతసేపు నిలిచి యుండును? నిముసముల మీఁద నిముసములు వచ్చి పడిపోవుచుండెను. గడియ దాఁటెను. ఇఁక నొక యరగడియ గూడ దాఁటిపోయెను. “ఇంక నెంతతడవు మాట్లాడవలయు” నని సుల్తాను వేగిరంపడసాగెను. ఇంతలో డేరానుండి కొన్ని పల్లకీలు కొండదెసకు బయలుదేరెను. అది యేమని యాత్రముతో నల్లాయుద్దీనుఁడు ప్రశ్నించెను. “పద్మినిని సాగనంపవచ్చిన క్షత్రియస్త్రీలు తిరిగి దుర్గమునకుఁ బోవుచున్నా” రని రాజపుత్రుఁడనెను. “వలనుపడదు. పద్మిని మా యంతఃపురమునకు వచ్చునంతదనుక నేరును గదలఁ గూడ” దని సుల్తా నఱచెను. రాజపుత్రుఁడు దాని కేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మీయక యున్నట్లే యుండి హఠాత్తుగఁ బద్మిని విడిది దెస కొకసారి దృష్టి సారించి, బ్రహ్మాండము

బ్రద్దలగునట్లు "హరహరా!" యని యఱచి, సుల్తాను దెస కుఱికి బల్లెము విసరెను; గాని యాతని చెంత నున్న తురుష్కసరదారులలోఁ నొకఁడు రాజపుత్రుని వంకఁ దదేకదృష్టితోఁ జూచుచుండుటవలన నాతఁడు విఫలమనోరథుఁ డయ్యెను. ఆతని యేటు తప్పిపోయెను; గాని దానిచే నొక తురుష్కసరదారుఁడు మాత్రము నేలఁగూలెను. వెంటనే తక్కిన వారు రాజపుత్రునిపైఁ బడి చిత్రవధ గావించిరి. ఆలోపున మఱికొందఱు తురుష్కసరదారులు కూలిరి. ఇంతలో డేరాచుట్టును నిలిచియున్న రాజపుత్రులు ముందునకుఱికిరి. సుల్తాను పలాయనము చిత్తగించెను. రాజపుత్రులు నిరంకుశులైరి. క్షణములో డేరాలోనుండి నాలుగైదువేల రాజపుత్రులు వచ్చి మొదటి వారికి సాయపడిరి. తురుష్కులు నమ్మినట్లు పల్లకీలలో క్షత్రియస్త్రీలు రాలేదు. ప్రతి పల్లకియందును, కత్తి, కటారి, తుపాకి, బల్లెము, డాలు మున్నగు యుద్ధోపకరణములుండెను. బోయీ లెల్లరును రాజపుత్రయోధులు. పద్మినితో మాట్లాడుటకు డేరాలోని కరిగిన భీమసింహుఁడు, పద్మినిని సాగనంపి క్షత్రియస్త్రీలు తిరిగి కోటలోనికిఁ బోవుచున్నా రనిన పల్లకులయందొక దానిలోఁ గూరుచుండి యప్రతిహత మగు నుపాయమును బన్ని తన మానప్రాణములు కోటలో నంతఃపురమున నుండియే కాపాడిన రమణీమణి యగు పద్మినీదేవితో మాట్లాడుటకుఁ బోయెను. "నిన్ను దీసికొనిపోవుటకు వచ్చి చాలలేక, నిలువుటద్దమున నీ ప్రతిబింబమును జూచి సాగనంపఁబోయినపుడు నన్ను ఖైదుచేసిన తురుష్కుని బారినుండి నీ యనుగ్రహమువలననే తప్పించుకొని వచ్చితివని భీమసింహుఁడు, పద్మినికిఁ గృతజ్ఞతఁ జూపుటకుఁ గాఁబోలుఁ

ఇట్లొక నిమిషము గడచిపోయిన తరువాతఁ బద్మినిని సాగనంపుట కేడువందల పల్లకీలలో క్షత్రియస్త్రీలు వచ్చెద రనియు, వారికిఁ దగు విడిది యేర్పాటు చేయవలయు ననియు రాజపుత్రులు పంపిన సందేశముజ్ఞప్తికివచ్చెను. వెంటనే యాతఁ డొక పెద్దడేరా నిర్మింపించి పద్మిని రాకకై చిత్తూరుదుర్గసింహద్వారము దెసకుఁ జూచుచుఁ గూర్చుండెను. అప్పు డాతఁడు "రాజపుత్రు లేమో మహాపరాక్రమశాలు లను నమ్మకముతో వీరిఁ బోరుటవలన లాభము లేదని తలంచి పద్మిని నొకమాఱు చూపినఁ జాలు నని తాననుట చాలఁ బొరపాటుపని యనియు, నింకను రెండు దినములట్లే పోరాడినయెడలఁ దనకే కలంకము రాకుండ నుండునదియే యనియు ననుకొని "యిఁక గతించినదానిని గుఱించి విచారించుట వలనఁ బ్రయోజనము లేదని మనస్సునకు సమాధానము చెప్పుకొనెను.

ఇంతలో దుర్గద్వారము తెఱువఁబడియెను. ఆయుధపాణులగు కొందఱు కాల్బంటులు ముందు వచ్చిరి. వారి వెనుకఁ బట్టుతెరలతో మూయఁబడిన నాలుగువందల పల్లకులు వచ్చెను. పిదప నిశితాయుధములను ధరించిన సుందరీగణములచేఁ బరివేష్టింబడి, ముత్యాల జాలరులతో నలంకరింపఁబడిన పట్టుబుగకాచే నాచ్ఛాదిత మగు దంతపుఁబల్లకీయు, దాని వెనుక మఱి మూఁడువందల పల్లకులును, వాని వెనుక నాయుధపాణు లగు కాల్బంటులును వచ్చిరి. ఒక్కొక్క పల్లకీకిఁ బదార్గురు బోయీ లేర్పఱుపఁబడి యుండిరి. ముందు వెనుకల నున్న కాల్బంటుల సంఖ్య యొక సహస్రమునకు మించి యుండును. అది యంతయుఁ జూచి యల్లాయుద్దీనుఁడు "పద్మిని చాల మానవతి. నాకుఁ దగిన రాణి" యనుకొని, క్షత్రియస్త్రీలకు విడిదిగా నేర్పఱుపఁబడిన డేరాచెంగటఁ బురుషు లెవ్వరును లేకుండు

నటు చూడ నొక సరదారున కాజ్ఞ యిచ్చెను. ఆసరదారుఁడు యజమానునికం బెను మొగమోటలేనివాఁడు. పెద్దమనుష్యుఁ డగు నా సరదారుఁడా దెసకుఁ బురుషు లెవ్వరును జూడనే కూడ దని శాసించెను. క్షణములో నేడువందల పల్లకులును వచ్చి యా గుడారము ప్రవేశించెను. కాల్బంటులు గుడారము చుట్టును బారులు తీఱి నిలిచిరి.

ఇది యంతయుఁ జూచి భావనాప్రపంచమున విహరించుచున్న యల్లాయుద్దీనుని యెదుట గంభీరగమనముతో వచ్చి యొక రాజపుత్ర యోధుఁడు నిలువఁబడియెను. అతనిచేత నొక నిశితభల్లమును నవలగ్న బంధమున దీర్ఘకరవాల మొకటియు నుండెను. అతని కోరమీసముల మీఁదను, గభీరదృష్టుల యందును వీరరసము పొంగి పొరలి పోవుచుండెను. అల్లాయుద్దీనుఁడు హఠాత్తుగ నాతనిం జూచి యులికి పడి యంతలో ధైర్యము తెచ్చికొని "యెవ" రని ప్రశ్నించెను. అందుల కాతఁడు "నేను రాజపుత్రుఁడను. పద్మినీదేవి వెంట వచ్చితిని. ఆమెను నీ యధీనము సేయుక మున్న నీతో నొకటి చెప్పవలసి యున్నది. అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అది విని సుల్తాను నిర్భయుఁ డయ్యెను. అతని చిత్తచాంచల్యముపశమిల్లెను. అప్పు డదియేమో చెప్ప వచ్చునని మెల్లఁగఁ బలుక రాజపుత్రుఁ డిట్లనియెను. "త్రిలోకసుందరి యగు శ్రీమతి పద్మినీదేవి యిపుడు నీ వశము గానున్నది. ఈ రూపమునఁ జాలఁగాలము నుండి కలసిమెలసి యున్న పద్మినీభీమసింహులకు వియోగము కలుగుచున్నది. నీ యంతఃపురము జేరుటవలనఁ బద్మినీదేవికి సుఖమే గలుగ వచ్చును. కాని భీమసింహున కిఁక నీ యైహికజీవితము కుంభీపాకనరకము కాకమానదు. కావున నామె నీ యంతఃపురము చొచ్చుటకుఁ

గానున్న సంగ్రామము మాట తలంపక రహస్యముగఁ బల్లకిలోఁ గూరుచుండి తప్పించుకొని పోవుట! అదిరా! పౌరుషము!

రాజపుత్రయోధుల కలకలం బాలకించియును, బలాయనము గావించిన యల్లాయుద్దీనునిచేఁ బ్రబోధితులై యును దురుష్కసైనికులు తొలుత రిచ్చవడిరి గాని వెంటనే ధైర్యము తెచ్చుకొని దీన్ దీనను రణధ్వనులు మిన్నుముట్ట శీఘ్రవేగమున వచ్చి క్షత్రియసైన్యమును దాఁకిరి. ఇంతలో దుర్గములోనుండి మఱికొందఱు క్షత్రియులు వచ్చి తమ వారితోఁ గలిసికొనిరి.

ఈ సంకులసమర మతిభయంకరముగఁ బ్రవర్తిల్లెను. ఇరుతెగలవారును జాలఁ బట్టుదలతోఁ బోరిరి. రక్తకాల్వ లఖండముగఁ బ్రవహించెను. ఇది యాకస్మికముగఁ దారసిల్లుటం జేసియు, నంతవఱకు రాజపుత్రులవలెఁ గాక తురుష్కు లిఁక యుద్ధముచేయవలసిన యగత్యము లేదని యుపేక్షించి యుండుటవలనను రాజపుత్రుల చేయి మీఁదయ్యెను. తురుష్కవాహిని క్షత్రియప్రతాపమున కోర్వఁజాలక యింకిపోయెను. హతశేషులు పాఱిపోయిరి. అల్లాయుద్దీనుఁ డంతకుముందే యపజయము తప్పదని నిశ్చయించుకొని తిరిగిచూడకుండ ఢిల్లీకిఁ బాఱిపోయెను. భాగ్యవశమున విజయలక్ష్మి రాజపుత్రులనే వరించెను. కాని యీ సంకులసమరమున వారిలోని విఖ్యాతయోధు లనేకులు మడిసిపోయిరి.

పద్మినీదేవి సౌందర్యమును వినినపుడే యంకురించి, దర్పణమున నామె నిజరూపమును గనులారఁ గాంచినపిదపఁ బ్రవృద్ధమై నవనవలాడఁ దొడంగిన యల్లాయుద్దీనుని మోహలత దుస్సహాపరాభవఝంఝామారుతహతిచేఁ బడిపోయి మలినం బయిపోయినను, మగుడఁ

దలయెత్తి విజృంభింప సాగెను. ఆతని హృదయము మఱలఁ జెదరి
పోయెను. కంఠములోఁ బ్రాణము లుండఁగా నెన్నిటికైన నయము
ననో, భయముననో పద్మినీదేవినిఁ గూడితీరవలె నని యాతఁడు నిశ్చ
యించుకొనియెను. నిరాయాసముగఁ దన్ను వంచించి పాఱఁద్రోలిన
చిత్తూరురాజపుత్రులను దగునట్లు శిక్షింపకున్నయెడల, వారేగాక
తక్కిన భారతీయరాజు లెల్లగన్ను జాలకన సేయుదు రనియు, నట్ల
యినఁ దన ఢిల్లీరాజ్య మొక్కటే గాక, భరతవర్షమున మహమ్మ
దీయులు సైతము నిలుచుట యసంభవ మనియు నా హేతువుల
వలన మఱలఁ జిత్తూరువారికి గర్వభంగము సేయవలయు ననియుఁ
గూడ నిశ్చయించుకొనియెను. ఈ నిశ్చయమువలన నాతని క్రోధాగ్ని
మఱల నిముసములో నెగసెను. వెంటనే చిత్తూరుమీఁదఁ జైత్ర
ప్రస్థానమును బ్రకటించెను.

రాజపుత్రులు మహాసంగ్రామమున నల్లాయుద్దీను నిదివఱ కొక
మాఱోడించినవా రగుటంజేసి వాని రాక కడలలేదు. తురుష్కుఁడు,
ధైర్యముతోఁ బోరాడిన భయపడఁగూడ. దనియు, దీనముగఁ
బ్రార్థించిన దయదలఁపరా దనియు నిశ్చయించుకొని వారు యుద్ధ
మునకు సిద్ధపడిరి.

మఱల యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. పరాభవదుఃఖమువలన
మహమ్మదీయులును, విజయగర్వమువలన రాజపుత్రులు, నొడలు
మఱచి పోరసాగిరి. భేరీకాహళాదిగంభీరధ్వనులవలనను, వీరుల
సింహనాదములవలనను, గజఘీంకారములవలనను, హయహేషలవల
నను, నగ్న్యస్త్రయుధముల భయంకరఘాంఘాంనినాదములవలనను,
గఠోరశరముల రివ్వురివ్వు మను ధ్వనులవలనను, బడిపోయిన వీరభ
టుల మూల్గులవలనను బ్రహ్మాండము ప్రతిధ్వనింపసాగెను. ఇట్లే

యుద్ధము చాలఘోరముగ జరిగెను. కొన్ని దినములు రాజపుత్రులకును, గొన్ని దినములు మహమ్మదీయులకును పక్షపాతము నూపెను. తుదకు రాజపుత్రుల కపాయశంక వొడమెను. ఇఁక జయము గలుగుట సర్వాబద్ధ మని వారు నిశ్చయించుకొనిరి.

అయినను సంగ్రామరంగమునుండి వెనుదిరిగిపోవుటకు వారంగీకరింపలేదు. "పాఱిపోవుట మన కులధర్మమునకు విరుద్ధము. శత్రులం జంపుదము. లేకున్నఁ జత్తు" మని వారు నిశ్చయించుకొనిరి. ఈ నిశ్చయమువలన వారి శౌర్యాగ్ని మఱింత దుస్సహ మయ్యెను; గాని మహమ్మదీయు లందులకుఁ జలింప లేదు. "విజృంభింపుఁడు. మనకు జయము గలుగుట యథార్థము. చిత్తూరుదుర్గముపైఁ జంద్ర ధ్వజమును నిలుపుట కల్లా యాజ్ఞ యైనది. చిత్తూరుదుర్గములో నచ్చ గలను దలఁదన్నఁగల స్త్రీలు వేలకొలఁదిగ నున్నారు. విజృంభింపుఁ" డను నల్లాయుద్దీనుని ప్రోత్సాహమువలన వారి శౌర్యము నుత్సాహ శక్తియు నిబ్బడికాసాగెను.

చిత్తూరుదుర్గమునందలి మహారథికులలోఁ జాలమంది గతించిరి. లక్ష్మణసింహుని పండ్రెండుగురు పుత్రులలోఁ బదునొకండ్రు వీరస్వర్గము నలంకరించిరి. అంత రాణా తన ద్వితీయపుత్రుఁ డగు నజయసింహునిఁ జేరఁబిలిచి "వంశ మంతరించిపోకుండ నీవు పోయి యారావలీపర్వతములలో వసియింపుము. అటనుండి నీవు చిత్తూరుదుర్గము కొఱకుఁ బ్రయత్నింపుము. నీ జీవితకాల మంతయు నా ప్రయత్నమునందే గడుపుము. మేవాడు రాజ్యము నీకు స్వాధీన మైనను గాకున్నను దాని స్వామ్యమును, నీ యన్న కొమరుఁడును, న్యాయ్యము ననుసరించి నా తరువాత నీ రాజ్యమున కధీశ్వరుఁడు నగు హామీరున

కిచ్చివేయుము" యని యాజ్ఞాపించి వీలయినంత ధన మొసంగి పంపి వేసెను. పిదప స్త్రీలకు జహారవ్రతమున కాజ్ఞ యిచ్చి పురుషుల నిఁక యుద్ధరంగమునుండి తిరిగి రాకూడ దని గూడ శాసించెను.

క్షణములోఁ గోటయం దంతటను చితులు పేర్పఁబడియెను. రాజపత్నులు, రాజకన్యలు, రాజస్నుషలు, సరదారుల భార్యలు, సైనికుల యిల్లాండ్రు మున్నగు కోటయందలి స్త్రీ లెల్లరు నగ్నికార్య ప్రయత్నములయందుఁ బ్రవృత్తులైరి. కోటయందలి పురుషు లాబాలగోపాలమును బచ్చని వస్త్రములు గట్టుకొని మెడలినిండ రక్తగంధ మలందికొని, రక్తకుసుమాలంకృతులై, ఖడ్గపాణులై యుద్ధరంగమున కుఱికిరి.

రాజపుత్రుల నాఁటి సమర వేషములం గాంచి యవను లాశ్చర్యపడిరి; గాని వెంటనే యివి యన్నియు దాంభిక వేషము లని తలంచిరి. ఒక్కమా ఱుభయపక్షములవారును దుఫాను సమయమునందలి మహాసాగరము వోలె నటు నిటు నూఁగిపోయిరి. అదియే యుద్ధమున కంతిమప్రయత్న మయ్యెను. యవనభటతరంగములలోఁ బడి రాజపుత్రు లదృశ్యులైపోయిరి. వారి విజయధ్వజము కూలిపోయెను. తురుష్కులు విజయప్రమత్తులై పేర్చి యార్పుచుఁ గోటదెసకుఁ బరువు లెత్తిరి.

తమవారి జయాపజయములను దెలిసికొనుటకు బురుజులపై నెక్కి చూచుచున్న క్షత్రియస్త్రీలు వెంటనే చితులచెంతఁ గనిపెట్టుకొని యున్న రమణీమణులతో నిఁకఁ ద్వరపడవలె నని చెప్పివేసిరి. అంత నేతిగుడ్డలతో నిండియున్న చితు లన్నిటికిని నిప్పు ముట్టింపఁబడియెను. క్షణములో నగ్నిహోత్రుఁడు నిజరూపమును దాల్చెను.

పద్మినీ ప్రముఖులగు స్త్రీలెల్లరును సంతోషముతో నగ్నిహోత్రమున లీనమైపోయిరి.

తురుష్కులు కోటలోఁ బ్రవేశించిరి. ధూమాగ్రము లగు చితుల యగ్ని జ్వాలలు వారికి స్వాగత మొసంగెను. అశ్వారోహణము గావించి యత్యుత్సాహముతో నచ్చటికి రెండంజలలో వచ్చి చేరిన యల్లాయుద్దీనుఁ డచ్చట జరిగిపోయిన వ్యాపారమంతయుఁ జూచి, హతాశుఁడై, నిలువున నీరై, మొదలు నఱికిన చెట్టువలెఁ గ్రిందఁ గూలఁ బడెను. కొంతతడవు వాఁడు మూర్ఛపోయెను. తెలివి వచ్చిన తరువాత నాతఁడు పద్మినికొఱ కెంతో వగచెను. పద్మిని చిచ్చులో నుఱికి తన హృదయమునఁ జిచ్చువెట్టె ననీ తహతహ పడెను. తుద కల్లాయుద్దీనుఁడు మాలవదేవుఁ డను నొక రాజపుత్రునిఁ జిత్తూరుదుర్గమునకుఁ బాలకునిగా నేర్పఱిచి దిల్లీకిఁ బోయెను.

ఇంతటితో నీ యాఖ్యానము ముగిసినది.

భీమసింహుఁడు, లక్ష్మణసింహుఁడు మున్నగు వారు దేహబలమునఁ గొంతవఱకు మనోబలమును గూడఁ గలవా రని యొప్పుకొనక తప్పదు. వారికిఁ గొఱవడినది బుద్ధిబలము. వెఱ్ఱియభిమానము వానిని దగ్గఱకే చేరనిచ్చినది గాదు. అది లేనందులకుఁ గలుగు ఫలమును వారు పూర్తిగ ననుభవించిరి.

అల్లాయుద్దీనునకుఁ బద్మినీదేవి ప్రతిబింబమును నిలువుటద్దమునఁ జూపినపుడు మానమో యని కొట్టుకొను వీరిమానమును, బద్మినీదేవిని సాగనంపి క్షత్రియ స్త్రీలు తిరిగి కోటలోనికిఁ బోవుచున్నా రనిన పల్లకులలో నొకదానిలోఁ గూర్చుండి భీమసింహుఁడు కోట

లోనికిఁ బోయి ప్రాణము దక్కించుకొనినపుడు పౌరుషమో యని ప్రాకులాడు వీరి పౌరుషమును, పద్మినీదేవియు, నామెను సాగనంపుట కేడువందల పల్లకీలలో క్షత్రియస్త్రీలును వచ్చుచున్నా రని ప్రకటించి, దొంగవేషములతో వీరభటుల నంపినపుడు ధర్మమో యని దొర్లాడు వీరి ధర్మమును, సమూలముగ నాశమైపోయినవి. పద్మినీదేవినిఁ దీసికొనిపోవుటకు వచ్చిన యల్లాయుద్దీనుని నామె భర్త యగు భీమసింహునిచేతనే సాగనంపించినపుడు వారి సిగ్గులేనితనమును, జయ మిఁకఁ గలలోని ముచ్చట యని తోఁచినపుడు స్త్రీలకు జహారవ్రతమున కాజ్ఞ యిచ్చి తా మందఱును యుద్ధములోఁ జచ్చినపుడు వీరి చేతగానితనమును, "పద్మిని నొకమాఱు చూపినను జాలు నని తురుష్కుఁడు కోరఁగ దీర్ఘాలోచనము చేసిచేసి తుదకు వల్లె యని యంగీకరించినపుడు వీరి పిఱికితనమునుఁ బూర్తిగఁ బట్టబయలైనవి. వంశము నిలుచుటకై యొక్క యజయసింహుని మాత్రమే కోటదాఁటించిపంపివేసి యందఱును గుమిగూడి చచ్చుటవలనఁ బగసాధించుటలో వీరికిఁ గల పట్టుదల గూడఁ దేటతెల్లమైనది. ఇఁక నొంటరిగఁ గోటలోనికి వచ్చిన యల్లాయుద్దీనునిఁ బూలలోఁ బెట్టినట్లు చాల గౌరవముతోఁ బంపివైచిన వీరి రాజనీతిధౌరంధర్యమును వేఱుగఁ గొనియాడ నక్కఱ లేదు. అట్టి వీరినిఁ జరిత్రకారులు కొంద "అత్యుచ్చనీతితత్త్వమును పాటించిన వా"రని పొగడిపొగడి విడిచిపెట్టినారు. ఏమి నీతియో?

ఇఁక నే మిపుడు చెప్పఁబోవునది యే మనఁగా? భీమసింహాదులు వెఱ్ఱివారలును, వెఱ్ఱిపరాక్రమవంతులును గాని నిర్మల

శూరులును, నిర్దుష్టపరాక్రమవంతులును గారు. కావుననే వారి కట్టి గతిప్రాప్తించినది. హ్రస్వదృష్టికి వారి సంఘమరణము వీరమరణముగనే తోఁపవచ్చును గాని రాజనీతిజ్ఞుల కంత యుత్కృష్టమరణముగాఁ గాన్పింపదు.

శ్రీరస్తు.

వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

హమీరసింహుఁడు

తండ్రి యగు లక్ష్మణసింహుని యానతి చొప్పున నజయసింహుఁ డారావళీ పర్వతమునందలి కేల్వా డను స్థలమునకుఁ బోయి యచ్చట నివసించి యుండెను. ఆతని కుమారు లిరువురు, నన్న యగు నూరుసింహుని కొడుకు హమీరుఁడును గూడ నాతని యొద్దనే యుండిరి. అల్లాయుద్దీనుఁడు చిత్తూరుపై నెత్తివచ్చి భగభగమండు చితులతో నిండి భయానకమై యున్న కోటను స్వాధీనము చేసికొనిన యపుడు హమీరుఁడు తన తాతగారి యింటఁ బెరుగుచుండెను. అక్కటన నాతని కా యుద్ధమునఁ బ్రసక్తి గలిగినది గాదు.

నూనూఁగు మీసములతోడను, సుదృఢబాహుదండములతోడను, విశాలఫాలతలములతోడను, గభీరనయనయుగ్మముల తోడను, విజయలక్ష్మి సింహాపీఠము లన నొప్పు వక్షస్స్థలములతోడను వీరరసావతారములో యనఁ దేజరిల్లు తన కుమారులను, హమీరునిఁ

జూచి యజయసింహుఁడు వేఁడి నిట్టూర్పులు విడువని క్షణము లేదు. విశాలసామ్రాజ్యపాలనాసమర్థమగు వివేకమును, యోధసహస్రముల నవలీలజయింపఁగల బాహుబలమును, వెదురుధాన్యము మున్నగు క్షుద్రాహారపదార్థములను సేకరించుకొనుటకును, వ్యాఘ్రాదిహింస్రపశువుల బారిఁ బడకుండఁ దమ్ముఁ దాము కాపాడుకొనుటకు నే భగవంతుఁడు వీరికిఁ బ్రసాదించెఁ గాఁబోలు నని వగవని దినము లేదు.

ఈ విచారమువలనఁ బూర్వస్మృతియు, దానివలన నుత్కటవిషాదము, నితరేతర ప్రవర్ధకములై యాతని కుక్కిరిబిక్కిరి గలిగించుచుండెను. ఈ దుర్భరస్థితివలన నుత్సాహశక్తియు, మంత్రశక్తియు నశించిపోయెను. ఇఁక నే మున్నది? ప్రకాశవంతమై మహోన్నతము కాఁదగిన యా క్షత్రియవీరుని జీవితము గాఢాంధకారబంధురమై యధఃపతితం బై పోయెను. కష్టము వెంట సుఖమును, సుఖము వెంటఁ గష్టమును గలుగుట ప్రకృతిధర్మము. కష్టము వచ్చినప్పుడు క్రుంగిపోవుటయు, సుఖము వచ్చినపుడు పొంగిపోవుటయు వీరధర్మము గాదు; గాని యేలకో యీతని జీవిత మట్టి దై పోయినది.

అతని కుమారులకును, హామీరునకును మాత్ర మిట్టి గతి సంభవింపలేదు. నూనూఁగు మీసములకు నైల్య మొదవిన కొలందినిఁ, జూడ్కులయందును హృదయముల లోఁగును గాంభీర్యము పొడసూపిన కొలందిని, ననవరతశింజినీసమాకర్షణమువలన సుకుమారబాహుదండములు కిణాంకితము లైనకొలందిని, వారికి నవశక్తియు, నవ్యభావములును బ్రభవించి దినదినప్రవర్ధమానములు గాఁజొచ్చెను. క్రమక్రమముగ వారికి శత్రుసంహారేచ్ఛయు, రాజ్యతృష్ణయుఁ గూడఁ గలిగెను. ఆ చిత్తూరే రాజధానిగఁ జేసికొని యా మేవాడు రాజ్యము నే

బరిపాలింపఁగలయు నను దృఢదీక్ష గూడఁ గలిగెను. అంతటితో వారిజీవితనాటకమునఁ బ్రథమాంకము ముగిసి ద్వితీయాంకము ప్రారంభ మయ్యెను.

అప్పటినుండియు వా రజయసింహుని, మేవాడు రాజ్యమును గుఱించియుఁ జిత్తూరుదుర్గమునుగుఱించియు, యుద్ధవిధానములగుఱించియుఁ, దమ పూర్వుల శక్తిసామర్థ్యములను గుఱించియు, శత్రువుల బలాబలములనుగుఱించియు, వారి రాజనీతిపద్ధతులనుగుఱించియుఁ దీవ్రముగఁ బ్రశ్నించుచుఁ దమలోఁ దాము చర్చించుకొనఁ బ్రారంభించిరి. దానిచే నజసింహుని జీవితమున నంతలో నూతన మగు మార్పు గలిగెను. దుర్భరవిషాదమువలన మాడిపోయి రూపుమాయుట కున్ముఖములై యున్న రాజ్యప్రత్యాశాలతలు మఱలఁ బల్లవితములు గాఁజొచ్చెను. తేజోవిహీన మైన యాతని ముఖమున నవలావణ్య మంకిత మయ్యెను. తండ్రి నారసి కుమారులును గుమారులను జూచి తండ్రియు మఱింత ధైర్యవంతు లగుచుండిరి. ఇది యంతయుఁ జూచుచున్న యజయసింహుని రాణి మఱలఁ దొంటి యౌన్నత్యము వచ్చితీఱు నను నమ్మకముతోఁ దన ముఖమండలమునఁ దాండవము సలుపుటకు దరహాసలక్ష్మి నాహ్వానము సేయ సాగెను. అదిచూచి యజయసింహుఁడు మేవాడురాజ్యలక్ష్మి తనపై నపాంగ నిరీక్షణములం బఱపుచున్న దని యానందింపఁజొచ్చెను.

తినుటకుఁ దిండియుఁ గట్టుటకు గుడ్డయు, నిలుచుటకు నీడయు లేని వానికి రాజ్యకాంక్ష గలిగినది. కత్తి చేఁబట్టి పోరాడుట కొక్క భటుఁడైన లేనివానికిఁ బ్రబలుం డగు వైరితోఁ బోర నిచ్ఛ గలిగినది. మీలో నెవరికైన నిది పరిహాసపాత్రముగఁ దోఁచుచున్నదియా?

మేము దీనిని గుఱించి యేమియుఁ జెప్పఁ జాలము. తన వాంఛలను నెఱవేర్చుకొనుట కింక నజయసింహున కాంతరంగికము లగు నాధారము లేమి యున్నవో, యాతని భావయంత్ర మెట్లు పనిచేయుచున్నదో, తెలియదు. ఆతని యూహ లెట్లు పరిణమింపఁగలవో, ప్రయత్నము లెట్లు ఫలింపఁగలవో యూహించుట కైతిగాదు. అయిన నతఁడు రాజ్యతృష్ణ యధిక మైనకొలందిని రాజ్యసంపాదనమును గుఱించి యనేకోపాయములను బన్నసాగెను. ఆతని పుత్రులు గూడ నా పనిమీఁద నే యుండిరి.

కాల మిట్లాలోచనలతోఁ గడచిపోవుచుండ నాతని కొక భిల్లునితో విరోధము సంభవించెను. అది మాటలతోఁ దీరినది గాదు. కత్తులు కలుపవలసివచ్చెను. ఆటవికుం డగుటంజేసి భిల్లుఁ డందులకు జంక లేదు. క్షత్రియునకు మాత్రము జంకెక్కడ? వెంటనే ద్వంద్వయుద్ధము పొసఁగెను. హమీరుని ఖడ్గాఘాతమువలన భిల్లుని శిరము బంతివలె నెగిరిపోయెను. తోడనే హమీరుఁ డా శిరస్సును గొని వచ్చి పినతండ్రి పదనికటమున నుంచెను.

అది చూచి యజయసింహుఁడు, హమీరుని శౌర్యప్రతాపములను, దనయందలి భక్తినిఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. ఈ సందర్భమున నజయసింహునకు వీరస్వర్గప్రయాణోన్ముఖుండై జనకుఁ డగు లక్ష్మణసింహుఁడు చెప్పిన మాటలు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అప్పు డాతని హృదయకుహరమున "హమీరుఁడే మేవాడురాజ్యేశ్వరుఁ" డను మాట గంభీరముగఁ బ్రతిధ్వనించెను. వెంటనే యా హృదయము చేయిపెట్టి కలఁచినట్లు కలంగిపోయెను. వివిధము లగు ననేకభావములు ఉదయించి యూహాకల్లోలమున నొకదానిపై నొకటి పడి చిందఱవందఱలై

యడుగంట మునిఁగిపోయెను. అంత నజయసింహుఁ డాఖిల్జీని శిరస్సు నుండి స్రవించు రక్తముతో హమీరునకు బొట్టుపెట్టి "నీ జనకుఁడు నా కగ్రజుం డగుటంజేసియు, విశేషించి నా తండ్రి విధించుటం జేసియు, నీ సంతోషసమయమున నీకు మేవాడురాజ్యాధిపత్యము నొసంగుచున్నాఁడను. అచిరంబుగ నీ వా రాజ్యమును జయించి కొని పెద్దకాలము కువలయాహ్లాదకరంబుగఁ బరిపాలింతువుగాత" మని యాశీర్వదించెను. ఆతని కుమారు లిరువురును గూడ నందుల కంగీకరించిరి. ఇది జరిగిన కొలఁదిదినముల కజయసింహుని రెండవకుమారుఁడు పరలోకగతుం డయ్యెను. జ్యేష్ఠపుత్రుం డగు సజ్జనసింహుఁ డెప్పుడైన మేవాడురాజ్యాధిపత్యము పొంటె హమీరునితోఁ బోరాడు నేమో యని తలంచి యాతనికి "నీవు మేవాడురాజ్యమును విడిచి యెందేనిఁ బొ"మ్మని పెద్దకొడుకున కాజ్ఞాపించెను. సార్థకనాముఁ డగు సజ్జనసింహుఁడు పితృవచనము వేదవాక్యముగా భావించి, వంశభూషణుండ వగు మని హమీరుని దీవించి, తలిదండ్రుల కెఱఁగి దక్షిణమునందలి మహారాష్ట్రదేశమునకు సంతోషముతో వెడలి పోయెను.

హమీరున కిట్లు మేవాడురాజ్యాధిపత్యము చేకూరెను. కాని దానివలన నేమి ప్రయోజనము? పాలించుటకు రాజ్య మెక్కడ? తురుష్కుల యధీనమునం దున్న మేవాడురాజ్యమున కజయసింహుఁడు హమీరునిఁ బ్రభువుగాఁ జేయుట యేమి సందర్భముగ నున్నది? ఇవి యన్నియుఁ జూచిన మా పాఠకమహాశయులు వింత పడక మానరు. కాని హమీరుఁ డెంతో యానందించెను. తన యెడలఁ జూపిన మన్నన కాతఁడు పినతండ్రి కెన్నో ధన్యవాదములను

సమర్పించెను. వెంటనే యాతఁడు మేవాడు రాజ్యసంపాదనమునకుఁ దగు ప్రయత్నములను బ్రారంభించెను.

లోకములో రాజ్యసంపాదన మైన తరువాత నాధిపత్యము సిద్ధించుచున్నది; గాని యాధిపత్యము సిద్ధించినతరువాత రాజ్యలాభము గలుగుచున్నట్లు వినము. ఈ వృత్తాంత మంతయు లోకాచారమునకు విపరీతముగ నున్నది. తండ్రి యభిప్రాయము నజయసింహుఁ డెంతవఱ కర్థము చేసికొనెనో, యట్లు చేయుటలో నాతని యభిప్రాయ మేమో, హమీరుఁడు రాజకుమారుఁడ నగు నేను రాజ నెట్లు కాకపోదు నని తలంచెనో, యేమో చెప్పఁజాలము. మేవాడు రాజ్యేశ్వరుఁ డన్న హమీరుని బిరుదము సార్థకమైనదో, నామమాత్రమైనదో చరిత్రలవలన మనము తెలిసికొందము.

ఇది జరిగిన కొలఁది దినముల కజయసింహుఁ డిహలోకమును విడిచిపోయెను. కన్నకొడుకుల కంటెఁ దన్నెక్కుడు ప్రేమతోఁ జూచిన యజయసింహుని మరణమునకు హమీరసింహుఁ డెంతో విచారించెను; గాని విచారించి యేమి సేయఁగలఁడు? హమీరు నీ కష్టసమయములో "వత్సా! నీ కిట్టి చిక్కు తటస్థించినదా?" యని యూరడించుట కెవ్వఁడును లేఁడు. "ఏమైనను నీకు భయము లేదు. నీవు క్షత్రియవీరుఁడ" వని ధైర్యము చెప్పువా రంతకుమున్నె లేరు. పాపము మేవాడు రాజ్యాధీశ్వరుఁ డగు హమీరుఁ డిట్లు దిక్కులేక నాగావలీపర్వతారణ్యవాటికలయందు సంచరింపవలసిన వాఁడై పోయెను.

లోకములో మానవున కింతకంటె శోచనీయ మగు నవస్థ వేఱొకటి లేదు. తినుటకుఁ దిండి లేకపోయినను "వా" యన్న వాఁ

డొఁ దుండినచో హృదయారాటమున కొకింత యుపశాంతి కలుగ వచ్చును. అట్టి వారు లేకున్న వాని కంటె దైవోపహతుఁడు వేఱొకఁ డుండఁబోఁడు. ఇప్పుడు హమీరుఁ డట్టివాఁ డైపోయెను. అయిన నాతఁ డిందుల కేమియు సంచలింపలేదు. ఆతని హృదయ మీ విష యమునే గమనింపలేదు. అప్పు డాతనిమనస్సు వేఱు విషయమున లీనమై యుండెను.

ఆ విషయ మేది? శత్రుసంహారము. మఱియు, రాజ్యసంపా దనము. వీని విషయమై యాతఁడు తీవ్రాలోచనము ప్రారంభించెను. రాజ్యసంపాదనమున కీ దిక్కులేనివాని కే రాజైన సాయము సేయ వచ్చునా? అది వట్టి భ్రాంతి. అసంభవము. అట్లగుట నాతఁడు పర రాజుల నాశ్రయింపవలె నను నూహ నొడమిన వెంటనే దానిని హృదయక్షేత్రమునుండి తొలఁగించివైచెను. "స్వయముగనే ప్రయ త్నింపవలెను. ఇతరులకు ఫలానుభోగము లేని కార్య మితరుల తోడ్పాటువలన నెఱవేఱఁ జాల"దని యాతఁడు నిశ్చయించుకొ నియెను.

ఇట్లు నిర్ధారణము గావించుకొని వెంటనే యాతఁడు విల్లు నమ్ములు ధరించి యోధజీవనము గావించు నాటవికులను సైనికులుగాఁ జేర్చుకొనసాగెను. అచ్చటి భిల్లు లెల్లరు నా వీరాగ్రేసరుని నాయ కత్వము నంగీకరించిరి. క్రమముగఁ గొలఁదిదినములలో నైదువేల భిల్లు లాతని నీడఁ జేరిరి. ఇఁక శత్రుసంహారమునకుఁ బ్రారంభము సేయ వచ్చునని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

ఈనిశ్చయము ననుసరించి పనిఁ బ్రారంభింపఁబోవు నపు డాత నికి మఱల నీ విషయమున నపజయశంక వొడమెను. ధనలోపము వలన నానాబాధలు ననుభవించు నిక్కాలమునఁ దుపాకి ఫిరంగి

మున్నగు దీర్ఘాయుధములు లేని కేవలధానుష్కు లగు నీ యైదువేల భిల్లుల సాయంబువలన బలాధికుఁడై యున్న శత్రువు లొంగుట కల లోని వార్త యని యాతనికిఁ దోఁచెను. అక్కుతన వాతఁడు దిల్లీరాజ్యమునఁ బ్రవేశించి యసంఖ్యాధనము సంపాదించెను. ఆతఁ డా ధన మంతయు నారావలీపర్వతారణ్యవాటికలయందలి కేల్వా డను స్థలమునకుఁ జేర్చి, యంతకంతకుఁ బౌఁజు వృద్ధిచేసికొని క్రమక్రమముగఁ బట్టణములను దుర్గములను గూడ ముట్టడించుచుఁ దుదకుఁ జిత్తూరుదుర్గము దక్కఁ దక్కిన మేవాడురాజ్య మంతయు వశపఱుచుకొనియెను.

ఆతఁ డా స్థితికి వచ్చునప్పటికి గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు, రథములు, ఈపాకులు, ఫిరంగీలు మున్నగు గణపరికములను గల ప్రచండసైన్యము సమకూఱెను. రాజపుత్రస్థానమునందలి భారతీయ రాజన్యులందఱితోడను బరిచయమును, గొలఁదిగనో గొప్పగనో స్నేహము నొనఁగూడెను. మంత్రి ప్రధాని సచివుఁడు నమాత్యుఁడు మున్నగు ప్రకృతివర్గము గూడ నేర్పడెను. ఇట్లు దిక్కులేని హమీరుఁడు రాజయ్యెను. దీని కంతకును గారణ మాత్మగౌరవపౌరుషములో, యజయసింహుఁ డాతనికిఁ బట్టాభిషేకము గావించినప్పటి ముహూర్తపుఁ బ్రభావమో మేము చెప్పఁ జాలము.

అల్లాయుద్దీనుఁడు చిత్తూరుదుర్గమున మాలదేవుఁ డను రాజపుత్రుని బ్రతినిధిగా నేర్పఱచుట మా పాఠకులకు విదితము. ఇప్పుడు గూడ నాతఁడే చిత్తూరుదుర్గమున కీశ్వరుఁడై యుండెను; గాని దిల్లీశ్వరుఁడు మాత్రము మాఱిపోయెను. హమీరుఁడు మేవాడు రాజైన యీ సమయమున మహమూద్ ఖిల్జీ యను వాఁడు దిల్లీశ్వరుఁడై

యుండెను. మేవాడు రాజ్యము నంతను స్వాధీనముచేసికొనుచున్న హామీరుని మాలవదేవుఁడు చాలఁదడవ లెదిరించెను; గాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. తుద కెట్లో మాలవదేవుఁడు తన కుమార్తెను హామీరున కిచ్చి పెండ్లిచేయుట తటస్థించెను.

తన యజమానుని రాజ్యమును గొల్లగొట్టి హరించుచుఁ దన విరోధియైన హామీరునకు మాలవదేవుఁడు తన కుమార్తె నిచ్చుట కెట్లంగీకరించెనో, తురుష్కులకు దాసులైన వారి సేవగించుకొను హామీరుఁడు, తురుష్కుని సేవకుఁడును, దన పైతృక మగు సింహాసనము నధిష్ఠించి తన్ననేకపర్యాయము లెదిరించినవాఁడు నగు మాలవదేవుని కన్యను వివాహ మగుట కెట్లంగీకరించెనో తెలిసికొనుటకుఁ జారిత్రికము లగు నాధారము లేమియు లేవు. ఈ వివాహవార్త దిల్లీశ్వరునకుఁ దెలిసెనో లేదో, తెలిసిన నాతఁడు దీని కెట్లు సమ్మతించెనో కూడఁ దెలిసికొనఁజాలము.

ఈ వివాహసందర్భమున నింకనొక విశేషము గూడఁ గలదు. హామీరునకుఁ బెండ్లిచేయఁబడిన కన్య బాలవిధవ. కాని యీవిషయమును గప్పిపుచ్చి మాలవదేవుఁ డీ పెండ్లి గావించెను. దీనివలన మాలవదేవునకు హామీరునిఁ బరాభవింప నుద్దేశ మున్నట్లు తోఁచుచున్నది. దిల్లీశ్వరుఁ డీ వివాహమున కేమియు నాక్షేపణములు చెప్పకపోవుటకుఁ గూడ నిదియే హేతువై యుండవచ్చును. ఏది యెట్లయిన నీ రహస్యము మాత్రము దాఁగినది గాదు. హామీరున కంతయుఁ దెలిసిపోయెను. కాని యాతఁ డందుల కేమియు ననలేదు. మామగారి నేమియు దూషింపలేదు. భార్య నించుకయుఁ దూలనాడలేదు. ఏరి మీఁదను గోపము చూపలేదు. భార్య నాతఁ డెంతో ప్రేమించెను.

ఆ దంపతులు సీతారాములవలె నితరేతరానురక్తులై మెలంగసాగిరి. హమీరుని మిత్రులగు రాజపుత్రులు గూడ నీ వివాహమును గుఱించి యాక్షేపణలు సేసినట్లు కాన్పింపదు.

హమీరుఁడు, బాలవిధవ యని తెలిసియుఁ దన కూఁతు నధికానురాగముతోఁ జూచుచుండుటవలననో, హమీరునిఁ బరాభవింపవలయు ననునభిప్రాయమే లేకపోవుటవలననో, హమీరుఁడు మహాపురుషుఁ డని తెలిసికొనుటవలననో, మాలవదేవుఁడు హమీరునిఁ జాల గౌరవముతోఁ జూడసాగెను. తనకుఁ బిల్లనిచ్చిన మామగారగుటం బూజ్యుఁ డనియే తలంచెనో, తన పైతృకస్థానగు సింహాసనము నెక్కియుండె నను కోపమునే విడనాడెనో, చిత్తూరుదుర్గము నెడల నాశయే వదలుకొనెనో గాని హమీరుఁడు గూడ మాలవదేవు నెడలఁ జాల గౌరవముఁ జూపసాగెను.

కాల మిట్లు కడచిపోవుచుండఁగా మాలవదేవుఁ డొక సమయమున దారపుత్రులతోఁ బెద్ద సైన్యమును గూర్చుకొని ఢిల్లీశ్వరుని యాజ్ఞ చొప్పున నెచ్చటికో యుద్ధము సేయఁబోవుట తటస్థించెను. అప్పుడు చిత్తూరుదుర్గము మీఁదఁ దద్రక్షణార్థము కొలదిసైనికులతో హమీరుఁడు నాతని భార్యయునుండిరని చరిత్రలు చెప్పుచున్నవి. ఈ సమాచారమెంతో వింతగా నున్నది. దీనికిఁ జరిత్రకారుల కెట్టి యాధారము లున్నవో తెలియదు. అట్టి యెడల హమీరుఁడు చాల యుక్తిపరుఁడు గావున భార్యకు నామెతండ్రిపైఁ బ్రబలవిరోధమును గలిగించి సైనికులను లోపుచేసుకొని స్వస్థలము నందలి తన సైన్యమును గొంత రప్పించికొని చిత్తూరుదుర్గము నాక్రమించితి నని మిత్రుల కెల్లరకును తెలియఁజేసెను.

చిత్తూరు తురుష్కుని యధీనమున నుండుటవలన రాజపుత్రులకుఁ జాల నిబ్బంది గా నుండెను. వారందఱును రాజపుత్రస్థానమునఁ దురుష్కుఁడు ప్రవేశించెనే, వీనినిఁ దఱుము బెట్టని యోచించుచుండిరి. అట్టివారగుటంజేసి హమీరుని సందేశమునకు వారెంతో యానందించిరి. ఇఁకఁ దురుష్కుని పీచ మడంచుట విలాసమాత్ర మని భావించి వారందఱును "వలసినప్పుడు మా మా సైన్యములతో నీకు సాహా మురా సిద్ధముగ నున్నా" మని హమీరునకుఁ బ్రత్యుత్తరము లంపిరి. అది చూచి యాతఁడు పదివేల యేనుఁగుల బలము వచ్చినట్లు సంతోషించెను.

ఇంతలో మాలవదేవుఁడు తానరిగిన పని ముగించుకొని వెనుకకు మఱలి చిత్తూరుదుర్గమును సమీపించెను; గాని హమీరుని వీరభటులవలన నిరోధింపఁబడెను. అది చూచి మాలవదేవుఁడు నిర్విణ్ణుడై యంతలో నంతయుఁ దెలిసికొని, మఱియొక యుద్ధసందర్భమున హతశేషు లగు తన స్వల్పసైనికులతోఁ జిత్తూరుసైన్యమును దాఁకెను. కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. ఆ స్వల్పసైన్యము గూడ రూపుమాసెను. మాలవదేవుఁ డతిచేతఁ బ్రాణములు పెట్టుకొని దిల్లీకిఁ బోయెను.

అట దిల్లీశ్వరునితో నాతఁ డేమి చెప్పెనో తన కేమియు నపాయము రాకుండునట్లు చేసికొనియెను. వెంటనే మహామూదుఖిల్జీ యనంతసైన్యోపేతుఁడై చిత్తూరుదుర్గమును ముట్టడింప బయల్వెడలెను. ఈ సంగతి దెలిసికొని హమీరుని స్నేహితు లందఱును దమతమ సైన్యములతో వచ్చి చిత్తూరు చేరికొనిరి.

యుక్తసమయమున నిరుతెగలవారికిని జంబళానదీతటమున సింగోలీ యను జనపదముదగ్గఱ సంకులసమరము ప్రారంభ

మయ్యెను. "మేము తురకబిడ్డలము. మ మ్మెవ్వరులు చెనకఁ గలరా" యని ఢిల్లీసైనికులును, "మేము క్షత్రియవీరులము. ప్రపంచమున మా కెదురు గలదా?" యని చిత్తూరు రాహుతులును జాలఁ బట్టుదలతోఁ బోరిరి. తుదకు మహమ్మూద్ ఖిల్జీ క్షత్రియులచేఁ జెఱపెట్టఁబడెను. హతశేషు లగు తురుష్కులు పాఱిపోయిరి.

చేఁజిక్కిన ఖిల్జీని వెంటఁబెట్టుకొని మిత్రులం గూడి హమీరుఁడు జయజయధ్వనులతోఁ జిత్తూరుదుర్గము ప్రవేశించెను. పౌరు లెల్లరును రాహుతులకు స్వాగత మొసంగిరి. రాజాంతఃపురమున కరిగినపుడు రాణి స్వయముగ మంగళహారతి నొసంగి యాతనిని ధన్యునిఁ జేసెను.

పిదపఁ జిత్తూరుదుర్గమునఁ దమ పూర్వు లెల్లరును సభదీర్చిన భవనమునందే కొలువుదీరి మిత్రుల నెల్లరను గౌరవించి సైనికుల కర్హ బహుమానముల నొసంగి హమీరుఁడు దేవేంద్రునివలె విరాజిల్లెను. రాజపుత్రస్థానమునందలి స్త్రీపురుష లాబాలగోపాలమును హమీరుని దీవించిరి.

ఈ యుద్ధమున మాలవదేవుఁ డేమైనదియుఁ దెలియదు. కాని యాతని పెద్దకొడుకు రణవీరుఁడు సంగ్రామరంగమునుండి తిన్నగ వీరస్వర్గమునకుం బోయెను. రెండవ కొడుకు వనవీరుఁడు హమీరునిచే బద్ధుం డయ్యెను. హమీరుఁడు వానినిఁ గొలువుకూటమునకు రప్పించి బంధవిముక్తునిఁ గావించి "నీకును నాకును గల బంధుత్వముసంగతి యట్లుండ, మన మిరువురము నొక జాతికి, నొక మతమునకును జెంది యున్నాము. నీవు నీ స్వజాతియెడల గౌరవము గలిగి ప్రవర్తింపు"మని బుద్ధి చెప్పి యొక జాగీ రొసంగి పంపివేసెను.

మూఁడు నెలలు కడచిన తరువాత హామీరుఁడు ఖిల్జీని గురించి విచారణ ప్రారంభించెను. ఈ మూఁడుమాసములు నత్తుష్కుఁడు చిత్తూరుదుర్గమునందే బద్ధుఁడై యుండెను. తుదకు ఖిల్జీ హామీరున "కజమీరు, రణదంభోరు, నాగోరు, సుయీసోపూరు" నను ప్రాంతములను నేఁబదిలక్షల రూపాయలును, నూరేనుఁగులను సమర్పించి "యిఁక ముందెన్నఁడును నేను మేవాడురాజ్యము మీఁదికిఁ గాని, యితర రాజపుత్రుల రాజ్యములమీఁదికిఁ గాని దండెత్తి రాఁగలవాఁడను గాను. ఇతరు లెవరైన దండెత్తివచ్చినయెడల నేను మీకు సాహాయ్యము సేయఁగల వాఁడ"నని చెప్పి యొప్పించుకొని బంధవిముక్తుఁడై ఢిల్లీ చేరికొనియెను.

రాజపుత్రస్థానమునందలి వారెల్లరును హామీరసింహుని దివ్యపురుషునిగా భావించి గౌరవింపసాగిరి. మఱియు "నబూ, బుందీ, గ్వాలేరు, చందేరీ, రాయసహాను, సిక్రీ, కాల్పీ, జయపురము, జోధపురము సంస్థానాధీశ్వరులు సంతోషముతో నాతనికి సామంతులై కొలువసాగిరి. ఈ రూపమున రాజపుత్రస్థానమున నైకమత్యము మఱలఁ దలయెత్తసాగెను.

మహమ్మదీయు లీ దేశమునకు వచ్చుటకుఁ బూర్వము మేవాడు రాజ్యము చాల వైశాల్యము కలదియై యుండెను; గాని యది పిదపఁ గాలక్రమమునను, నంతకుఁ బూర్వపురాజుల రాజకీయ విషయములయందలి యౌదాసీన్యము వలనను, జాలవఱకుఁ దగ్గిపోయెను. హామీరుఁడు సమధిక మగు పట్టుదలతోఁ బ్రయత్నించి మేవాడు రాజ్యమునకుఁ బూర్వవైశాల్యము గలిగించెను. అపారధనరాశులను సంపాదించి దివ్యమందిరము లనేకములు గట్టించి, యంత

వఱకుఁ దన ప్రజలు తురుష్కులచే ననుభవించిన బాధలు మఱచి పోవుటకును, దారిద్ర్యసాగరమునుండి యుత్తీర్ణు లగుటకును దగు సౌకర్యములు చేకూర్చి బళిరా యనునట్లు పెద్దకాలము ప్రజాపాలనము గావించి, విపులైశ్వర్యమును విశాలరాజ్యమును దనయుఁ డగు క్షేత్రసింహునకుఁ బట్టముగట్టి యా మహారాజు భౌతిక శరీరమును విడిచి స్వర్గమునకుఁ బోయెను.

ఈ హమీరసింహుని జీవితమును శ్రద్ధతోఁ బఠించిన వారికీతని యభివృద్ధి యంతయు నిరవధిక మగు పురుషకారము వలనే గలిగిన దని తెలిసికొనియే యుందురు. ఖిల్జీయెడలను, మఱియొకటి రెండువిషయములయందు నీతఁడు తన పూర్వుల నీతినే యవలంబించెను; గాని మొత్తము మీఁద నీతఁడు రాజకీయములయందుఁ జాల మెలఁకువతోడనే ప్రవర్తించె నని చెప్పవచ్చును. ఇఁక నీతని జీవితమునందలి విశేష మేమన?

తనకుఁ బెండ్లిసేయఁబడిన కన్య బాలవిధవ యని తెలిసికొనియు నీతఁడామె సౌందర్యమును జూచియు, సద్గుణములనుజూచియు నామెను జాల ననురాగముతోఁ జూచెను. వివాహకాలమున మాలవదేవుఁడు తన కూఁతురు బాలవితంతువని తెలియనీయక రహస్యముగ నుంచుటవలన నా కాలమున వితంతువివాహాచార మున్న దని సందేహించుట కవకాశము గ్పానించుటలేదు. అయినను హమీరుఁ డిది యనాచార మని జంకలేదు. రాజపుత్రు లెవ్వరును దాని కేమియు నాక్షేపములు చేసినట్లు తోఁపదు. పయింబయిగ వారెల్లరు నాతనినిఁ జాల గౌరవించిరి. సాంఘికనియమములకు వ్యతిరేకముగ నడచిన హమీరునిఁ గేవల రాజకీయ సంబంధముల వలన వారు గౌరవించి

రని చెప్పుటకు వలనుపడదు. రాజు లెల్లరు వాతని వివాహము నా క్షేపింపక పోవుట ధ్యా కాలమున వితంతువివాహాచార మాచరణ ములో నున్న దని వాదించు వారి కొంకింత యాధారముగా నుండ వచ్చును ; గాని యంతమాత్రమున నా కాలపు సాంఘిక నియమము లను నిర్ధారింప నైతి గాదు.

శ్రీరస్తు.

వీరపూజ

ప్రథమభాగము

సంగరాణా

రాయమల్లుఁ డనన్యసామాన్యపరాక్రమశాలి. ప్రజాహిత చింతకుఁడు. మహేంద్రవైభవము ననుభవించినరసికశేఖరుఁడు. ఈతఁడు తనప్రతాపమున కుదాహరణముగ బహిలోలను ఢిల్లీబాదుషా నొకమారును, మాళవదేశపు సులతా నగు ఘియాసుద్దీన్ ఖిల్జీయను వాని నింకొకసారియు జర్జరితాంగులంజేసి పాఱద్రోలెను. తమ యెడ నధికానురాగమును జూపుచుండుటవలనఁ బ్రజ లీతనిని దేవుఁ డని పూజించుచుండిరి. రాజపుత్రస్థానమునం దంతటను రాయమల్లుఁ డనఁ జాల గౌరవము గలిగి యుండెను.

కాని పాప మీతని చరమదశ దైవదుర్విపాకమువలనఁ గష్టభూయిష్ఠం బైపోయెను. ఈతనికి మువ్వురు పుత్రులు గలిగిరి. జయమల్లుఁ డగ్రజుఁడు. పృథివీరాయఁడు ద్వితీయుఁడు. సంగుఁడు కడగొట్టు పట్టి. వీరు మువ్వురును వివేకమహితులే. కాని విధిప్రాతికూల్యమువలన నా రొకరితో నొకరు కలహించుకొనఁ బ్రారంభించిరి.

ఈ కలహమును నివారింప రాయమల్లుఁడు చాలఁ బ్రయత్నించెను. అయినను బ్రయోజనము లేక పోయెను. తుద కాతఁడు విసిగి వేసారి ముగ్గురు కొడుకుల నిలువెడలఁగొట్టెను.

అంతటితో నాతని కష్టముల కంతము గలుగలేదు. ప్రపంచమంతను జయింపఁగల మూవురు పుత్రులను గలిగి యుండియు నపుత్రకుని మాదిరి నుండవలసివచ్చెఁ గదా యను నూతనవిచారము ననుభవించుచుండఁ బర్గోత్తమున జయమల్లపృథివీరాయ లిరువురు నిహలోకమును విడిచిపోయిరి. పిడుగువంటి యీ వార్త విని రాయమల్లుఁడు గూడఁ బరమపదించెను.

సోదరులు చనిపోవుటవలన విగతారియై యున్న సంగుఁడు పితృమరణానంతరము రాజా యయ్యెను. తండ్రివలెనే యీతఁడు గూడ మహాశూరుఁడు; చతురుఁడు. బాలుఁ డయ్యును బ్రజాపాలనమునుఁ జక్కఁగఁ బ్రారంభించెను. ఇతని యేల్బడి సైతము సౌఖ్యభూయిష్ఠం బగు నని ప్రజ లానందింపసాగిరి. తోటి రాజు లెల్లను నీతనితోఁ గోరి మైత్రి చేయసాగిరి. అవక్రపరాక్రమవంతుఁ డగుటవలన నీతనికి యుద్ధ మనిన నెంతో సంతోషము. అశ్వారోహణమునందును, ఖడ్గప్రహారమునందును, శరసమ్మోక్షణమునందును, భల్లప్రఘాతమునందును గడుఁ గుశలుఁడు. అగుట నీతఁ డెనిమిదివేల గుఱ్ఱపురౌతులును, నేడుగురు గొప్పరాజులును. దొమ్మండ్రు రావు లను యోధాగ్రేసరులును, నూటనలుగురు ఠాకురు, రావత్తను సరదారులును, నైదువందల యేనుఁగులును, నసంఖ్యేయ పదాతివర్గంబునుగల మహాసైన్యమును గూర్చికొని పరభయంకరుఁడై యుండెను.

ఇదియంతయుఁ జూచి దిల్లీశ్వరుఁడును, మాళవదేశపుసుల్తాను, నీతని యెడ నాదాసీన్యము వహించి యుండరాదని తలంచి యిరువురు నిరుదెసలనుండియు నొక్కమాఱుగ నీతనిపై దండెత్తి వచ్చిరి. అదిచూచి సంగుఁడేమియు జంకలేదు. అఖండధైర్యముతోడను, ననంతశౌర్యముతోడను సాహసించి వారి నిరువురినిఁ దాఁకి పోరాడించి పాఱఁద్రోలెను. పరాభవఖిన్నులై కొంచెము సేదదేర్చికొని వారిరువురు మఱల దండెత్తివచ్చిరి. సంగుఁడు మఱలఁ దఱిమెను. మొత్తముమీఁద వారిట్లే విసువక యీతనిని సాధించితీఱవలెనని పట్టుపట్టి పదునెనిమిదిసార్లు దండెత్తి వచ్చిరి. కాని పదునెనిమిది మాఱులు నోడిపోయిరి. అంతియ గాదు. ఒకప్పుడు సంగుఁడు దిల్లీశ్వరుని పుత్రునిఁ జెఱపట్టి చిత్తూరు తీసికొనివచ్చి విడిచిపెట్టెను.

ఈ రూపమున సంగుని ప్రతాపము చాల విరాజిల్లెను. కీర్తిలతలు దశదిశలం బ్రాఁకెను. భారతీయు లగు రాజు లెల్లరు నాతని యెడల భయభక్తులు చూపసాగిరి. సంగుని యాజ్ఞ కెందు నభ్యంతరమ్ము లేదయ్యెను. మేవాడురాజ్యము చాల విస్తృతం బయ్యెను. కొలఁదిదినములలో మఱల భారతసామ్రాజ్యము తలయెత్తు సూచనలు పొడసూపెను.

ఈ సమయమున దిల్లీశ్వరుఁ డగు నిబ్రాహీములోదీ పరాక్రమహీనుం డగుటవలన నాతని సగదారు లెల్లరు నసంతృప్తులైరి. ప్రజలు తిరుగఁ బడ నారంభించిరి. ఈ రూపమున మఱల భారతభూమిలోఁ గల్లోలము ప్రారంభ మయ్యెను. లాహోరునందలి సుబేదారుఁ డగు దౌలత్ఖానుఁడు స్వతంత్రుఁడుగా నూహించి దిల్లీశ్వరునితోఁ బోరాడి పరాభూతుఁడై, తన యభీష్టము నెఱవేఱనందున

నెట్లయిన ఢిల్లీశ్వరుని నాశ మొందింపవలయు నని ప్రతిజ్ఞ వూని కాబూలు దేశమునకుఁ బోయి తయమూరు వంశజుఁ డగు బాబ రను వానిని భారతదేశమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

వెంటనే బాబరు నిబ్రాహీమును దర్పోద్ధతులై పానిపత్తను చోటఁ దలపడిరి. లోదీపఠానుఁడును, బాబరు మొగలుజాతివాఁడు నైనను నీ యుద్ధము చాల భయంకరముగ జరిగెను. కాని లోదీ బాబరువలెఁ బరాక్రమశాలియు వివేకవంతుఁడును గాకపోవుటవలన బాబరునకే జయము చేకూరెను. లోదీ నిహతుం డయ్యెను. ఢిల్లీసామ్రాజ్యము మొగలుల స్వాధీన మయ్యెను.

ఈ విజయము వలన బాబరు రాజ్యతృష్ణ మఱింత వృద్ధియయ్యెను. భారతదేశమున కంతకును జక్రవర్తి కావలె నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. చక్రవర్తి కావలె నను నాశయాతనికిఁ జిన్నప్పటి నుండియుఁ గలదు గాని పైతృక రాజ్యమును జ్ఞాతు లందఱును హరించి యాతని నిలువెడలఁ గొట్టిరి. అక్కృతన నాతఁడు స్వదేశమును విడిచి యఫ్ఘనిస్థానమునకు వచ్చి సైన్యమును గూర్చుకొని కాబూలు రాజ్యమును జయించి, మధ్యాసియాయందలి పైతృక రాజ్యము నెడల నిరాశగావించుకొని భారతదేశముపై నుఱికెను. ఢిల్లీ రాజ్యము స్వాధీనమైన వెంటనే దానికంటెఁ బ్రతాపవంతమైన మేవాడు రాజ్యమును గెలుచుకొనవలయు నని యాగ్రామీఁదుగా బయలుదేఱి మున్ముందు సంగరాణామీఁదికిఁ బదునైదు వందల గుఱ్ఱపు రౌతుల నంపెను.

తమ యజమానుని యభీష్టమును నిర్వహించుట కా గుఱ్ఱపు రౌతులు యుక్తకాలమున వచ్చి సంగరాణాను దాఁకిరి. చారుల

మూలమున దశదేశములయందలి వార్తల నన్నిటినిఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడు గావున రాణా యీ యాశ్వికసైన్యము రాకమున్నే యుద్ధసన్నాహములం గావించుకొని యెదురేగెను. పిదప నుభయపక్షములవారును పావకాశముగఁ దలపడిరి. ఈ తుములయుద్ధ మెంతో ఘోరముగ జరిగెను. విజయలక్ష్మి సంగుని వరించెను. రాజపుత్రులు బాబరు నాశ్వికబలమును జీల్చి చెండాడిరి.

ఈ పరాభవమువలన బాబరు ప్రతాపోష్మ కొంత చల్లారెను. అతఁ డప్పుడు రాజపుత్రులు తా నను కొని నట్లు నిస్తేజులుగా రనియు కేవల బాహుబలమువలన జయము గలుగఁజాల దనియు గ్రహించి ప్రయాణ మాపివేసెను. తనతోఁగూడ నున్న ప్రచండ సైన్యము చుట్టును శత్రువు లాకస్మికముగ మీఁదఁ బడకుండ గంభీర మగు కందకమును ద్రవ్వించి యొకచో విడిసెను. మఱియు, "సంగారాణా యోడిపోయి మేవాడురాజ్యము స్వాధీన మగునెడల దేవున కది యిచ్చెద నిది యిచ్చెద" నని మ్రొక్కుచుఁ దుదకు మిత్రభేదమువలన గార్యము సాధింపఁ దలపెట్టి యందులకుఁ దగు నుపాయముల నాలోచింపసాగెను.

అట సంగరాణాయు, శత్రువాహిని గాంభీర్యము నెఱింగి వచ్చుటకు గుప్తచారులను నియమించి చాలఁ గన్నుగలిగి యుండెను. ఈ యవసరమున నెట్లు సంఘటిల్లెనో యిరుతెగలవారును సంధిప్రయత్నములయందుఁ బ్రవృత్తులైరి. ప్రజాక్షయమును, బ్రజాపీడయుఁ గలుగకుండవలె నని సంధికొఱ కిరువురును దమతమ రాయబారులను నియమించిరి. సంగుఁడు సిసోదీ యను రాజపుత్రుని బాబరు చెంతకుఁ దన రాయబారిగాఁ బంపెను.

సిసోదీ రాజనీతియందుఁ జాల సమర్థుఁడు. సంగరాణా చెంతకు బాబరుచే నంపఁబడిన తురుష్కుఁడు గూడ రాజ్యతంత్రమున నసామాన్యుఁడే. ఆ రాజనీతిధురంధరు లిరువురును దమతమ పక్షముల కెట్టి నష్టమును గలుగకుండు నట్లు సంధినియమములను సూచింపసాగిరి. ఈ సందర్భమున రాజ్యతంత్రమున వీరిరువురకంటెఁ గడు సమర్థుఁ డగు బాబరు సిసోదీతో మాఱుదారిని మాట్లాడఁ దొడఁగెను. రాజపుత్రుల గుట్టంతయుఁ దనకుఁ దెలిపి సంగరాణాను దన కప్పగించినయెడల నసంఖ్యాధనము నొసంగెద నని యాతఁడు సిసోదీతో బేర మాడెను. ఆ వ్యాపారసరళి యంతయు మన కప్రస్తుతము. పర్యవసాన మేమనఁగా? సిసోదీ బాబరు వినోదముగఁ బెంచుకొను కుక్క యైపోయెను. అతఁడు సంగునితో సంధినియమము లింకను నిశ్చితములు గాలేదనియు, స్వల్పవిషయములలో మాత్రమింకను గొలఁది తగవు జరుగుచున్న దనియు, సంధి తప్పక కుదురు ననియుఁ జెప్పి యాతనిఁ జల్లగ జోకొట్టెను.

లెక్కలేనన్ని యుద్ధములలో గెలుపొందిన సంగుఁడు తన ప్రతాపమును దలంచికొని గర్వపడెనో, బాబరుని జయించుట సాధ్యము గాదని యూహించెనో, ప్రజాపీడకును సైన్యవినాశమునకును జంకెనో, యుద్ధప్రయత్నమున నశ్రద్ధవహించెను. ఆసమయమున సిసోదీ హఠాత్తుగ బాబరునిఁ దీసికొనివచ్చి సంగునికంఠముపైఁ గూర్చుండఁ జేసెను. అప్పుడు సంగునకు బుద్ధివచ్చెను. ఆతని కూపి రాడినది గాదు. విల్లెక్కుపెట్టి బాణము వదలుటకైన వీలులేకుండునట్లు ఖరాసురుఁడు శ్రీరాముని మీఁదికి వచ్చినట్లు మహమ్మదీయులు మీఁదఁబడుటవలన రాజపుత్రులకు యుద్ధసాధనములను జేతఁ బట్టుటకైన వీలు చిక్కినది గాదు. అక్కడతన వారిలోననేకులు శత్రువులను మార్కొనక

ప్రతిస్పర్థియై యుండెను. ఆతని బలమును జూతమా? బొక్కసము లన్నియు ధనరాశులతో నిండి యుండెను. చతురంగబల మసంఖ్యమై యుండెను. ఇంతవఱకు మేవాడురాజులకు ముఖ్యస్నేహితులుగా నున్న జోధపురము, నంబేరు, బికానీరు, బుందీమున్నగు సంస్థానాధీశు లెల్లరు నక్బరు పదదాసులై యుండిరి. విశేషించి సాగరజీ యను ప్రతాపుని తమ్ముఁడు గూడ నక్బరు పక్ష మవలంబించి యుండెను. దీని నంతను బట్టి యీశ్వరుఁడు ప్రతాపునకుఁ బ్రతికూలుఁడై యుండెనని చెప్పుట కేమి యభ్యంతరము?

ప్రతాపసింహుఁడు మేవాడురాజ్యమున కధీశ్వరుఁడే. అందులకు సందేహమ్ము లేదు; గాని యాతని నివాస మాగావలీపర్వతారణ్యవాటికలయందు. ఆతని యాజ్ఞాప్రచార మచ్చటి భిల్లులయందు మాత్రమే. భిల్లులచే నిర్మింపఁబడిన గుడిసెలయందే కాఁపురము. ఒక్కొక్కపుడు చెట్లక్రిందనే. ఆతని యాహార మొక్కొక్కప్పుడు గోధుమరొట్టెలు. ఒక్కొక్కపుడు కొఱ్ఱలు రాగులు మున్నగు క్షుద్రధాన్యములతోఁ జేయఁబడిన రొట్టెలే. ఒక్కొక యవసరమున నవి గూడ భుజించుటకు వీలు లేకుండెను. శత్రుల రాక విని ముందు వడ్డింపఁబడి యున్న యా రొట్టెలను గూడ దిగవిడిచి భార్యాపుత్రులను నిరపాయ మగు స్థలమునకుఁ జేర్పవలసి వచ్చుచుండెడిది. ఆతని రాణియే యాతని పరిచారిక. అభయసింహాదు లగు కుమారులే పరిచారకులు. భర్తచేతను బుత్రులచేతను ప్రేమగౌరవములతోఁ జూడఁబడు రాణి తనకుఁ దానే పరిచారికయై యుండెను. పరస్పరానుకూల్యముతో నా దంపతులును, ప్రేమానురాగములతోఁ దనయులును గూడి మాడి యుండుటవలన, వారి కాయరణ్యవాటికలే యుద్యానవనవాటికలుగను, బర్ణశాలలే దివ్యభవనములుగను దోఁచుచుండెను.

ఇది మేవాడుదేశాధీశ్వరుం డగు రాణా ప్రతాపసింహుని సాంసారిక స్థితి. ఇఁక నాతని మానసికస్థితి నొకింత పరికింతము.

ఆతఁ డా యరణ్యమున సంచరించుచు వీరరసప్రధానము లగు తన పూర్వుల యితిహాసములును, భట్రాజకృతము లగు పూర్వవీర యశోగీతములును, సతతము బఠించుచుండెను. తన్మూలమునఁ దన పూర్వుల ప్రతాపమును, శత్రుకోటియెడల వారు చూపిన తిరస్కారమును, విపత్సమయములయందుఁ బ్రకటపఱిచిన ధైర్యసాహసాదికములును, కులగౌరవరక్షణమునందలి పట్టుదలయు, భౌతికశరీరములయందలి నిర్మమతయు, వీరవిహారమునందును, సద్యశస్సముపార్జనమునందును గల యధికాసక్తియు, నాతనికిఁ దేటతెల్లముగఁ దెలిసి విరోధులయెడల ద్వేషమును, స్వమతము నెడల భక్తియు, స్వకులము నెడల గాఢాభిమానమును, స్వధర్మము నెడలఁ బ్రబలానురక్తియుఁ బ్రవృద్ధములు గాఁ జొచ్చెను.

ఈ రూపమున నాతనికి వీరవిహారమునం దాసక్తి వొడమెను. ఎల్లప్పుడు నాతని చిత్తవృత్తి రణరంగమునందే సంచరింప సాగెను. తాను ప్రబలచతురంగబలముతో నక్బరుసైన్యమును దాఁకినట్లును, మానసింహాదులు తన సైన్యమును జెండాడ వచ్చి యోపలేక వెన్నిచ్చి పలాయనము సేయుచున్నట్లును, వారినిఁ బ్రోత్సహించుచు ముందునకు వచ్చిన యక్బరు, తా నాడుగఱచి రౌద్రమూర్తియై యెదిరింప సన్నసన్నముగ భటుల చాటుననుండి యవ్వలకు జాఱుచున్నట్లును, నది చూచి దేవతలు తనపైఁ బుష్పవర్షము గురిసినట్లును, విజయానందమున నరసాక్కియున్న తన పాదకమలముల నంటి యంతవఱకుఁ దనయెడ లాఘవబుద్ధితో నున్న శత్రుకోటిలోని కొందఱు రాజ

రాణా ప్రతాపసింహుఁడు

ఉదయపుర రాజమార్తాండుఁడు

పూర్వ మేకూలిరి. సిసోదీ ప్రత్యక్షముగ బాబరుపక్షమున రాజపుత్రుల మీఁదఁ గత్తివిసరెను. తుదకు హతశేషులతోఁగూడ సంగరాణా యప్పటికిఁ దప్పించుకొని పోవలసిన వాఁడయ్యెను. తురుష్కులు జయించిరి. మేవాడు రాజ్యమునందలి చాలభాగము వారి వశమయ్యెను.

డొంగరుపురాధీశుఁ డగు నుదయసింగురావలు తన రెండువందల సహచరులతోడను మడసెను. బోండావంతు లనఁబడు తన మూఁడువందల సరదారులతో. సాళుంబ్రాధీశుఁడగు రత్న ఠాకురును మార్వాడరాజపుత్రుఁ డగు రాయమల్లరాఠోడును, మేరటువా రగు ఖేతసీరత్నా యను వారును, సోన్గడ రా జగు రావు రామదాసుఁడును, ఝాల్వాడ రా జగు జోఝాగోకులదాసప్రమారుఁడును జవాన్వంశీయు లయిన నంద్రభాణమాణిక్యచంద్రు లను వారును, స్వధర్మసంరక్షణమునకై తమ ప్రాణముల నొసంగిరి. ఇదియంతయుం జూచియుఁ దనకుఁ జాల గాయములు తగులుటవలనను బరాజయము సంభవించుట వలనను వ్యాకులుఁడై సంగుఁడు బాబర్నోడింపకుండఁ జిత్తూరు దుర్గమునఁ గాలిడ నని ప్రతిన పూని మేవాడు దేశపుఁ బర్వతారణ్యవాటికలయందు వాసము చేసెను.

అచ్చట నాతనికి శరీరస్వాస్థ్యము చెడిపోయెను. దానికిఁ గారణము పరాభవదుఃఖ మని కొందఱు, నచ్చటి జలవాయువులు పడ లేదని మఱికొందఱు నూహించిరి. విషాయుధప్రహరణ మని వేఱొకకొందఱు భావించిరి. అనేకరాజవైద్యు లౌషధసేవ సేయించిరి. దేనివలనను బ్రయోజనము గలుగ దయ్యెను. వ్యాధియుంతకంతకతిశయించెను. అతనికి జీవితాశ తగ్గెను. సహచరులుగూడ నట్లెయెంచిరి. తుద కదియే నిశ్చయ మయ్యెను.

ఆతని నే నమ్మి యాతనికొఱకే తమ మానప్రాణములు సమర్పింపఁ దలఁచిన మంత్రులు, సరదారులు నాతని చుట్టును

జేరి యుండిరి. ఆతని కుమారు లగు రత్నసింహుఁడును, విక్రమాజి తుఁడును నుదయసింహుఁడును గూడ దగ్గఱనే యుండిరి. సంగ రాణా తన పరలోకప్రయాణ మింకఁ గొన్ని నిముసములలో నున్న దనఁగా నిట్లు చెప్పెను. "నే ననేకయుద్ధములు చేసితిని. అనేక శత్రులం గెలిచితిని. గాని నా జీవితము నోడిపోయె నను నపవాద ననుభవించుచు విడిచిపెట్ట వలసి వచ్చినది. నే నెన్ని తడవ లెంతటి గొప్ప రాజులను గెలిచినను బాబరుని జయింపకుండఁ జనిపోవలసి వచ్చినందులకు సిగ్గగుచున్నది"

ఇది విని యాతని పుత్రులు "మీ రిందులకై వగవఁ బని లేదు. మీ చేతికి శేషించినది మేము చేసెద" మని యెలుగెత్తి పలికిరి. అది విని యా మహారా జానందముతోఁ బ్రాణములు విడిచెను. పిదప నెల్లరును దుఃఖసముద్రములో మునిఁగిరి.

సంగరాణా మహావీరుఁడని చరిత్రకారులు వర్ణించియున్నారు. ఈతఁ డొకమా అన్నగారితోఁ బోరునపు డొక చేయి పోయెను. మఱియొక యుద్ధమున గుండు తగిలి కాళ్లి కపాయము కలిగెను. ఇవి గాక యాతని శరీరమున నెనుబదిగాయపు మచ్చ లుండెను. ఇవి వీరున కలంకారములు గదా? అన్ని విధముల నీతఁడు మహా వీరుఁ డని యంగీకరింపక తప్పదు. ఈతఁడు లోదీయెడలను, మాళవదేశపు సుల్తాను నెడలను, ఢిల్లీశ్వరుని పుత్రుని యెడలను దన పూర్వుల నే యనుసరించి ప్రవర్తించెను.

ఈ సందర్భమున మనము సిసోదీని మఱచిపోఁ గూడదు; గాని యాతని గుణములను గీర్తించుటకు మా కిట స్థలము చాలదు.

శ్రీరస్తు.

వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

ప్రతాపసింహుఁడు

ప్రతాపసింహుని తండ్రి యుదయసింహుఁడు. తల్లి వీరాబాయి. తండ్రియంతటి పిఱికిపంద లేఁడు. తల్లియంతటి శౌర్యభూషితులు లేరు. ఒకపు డక్బరు దండెత్తివచ్చి యుదయ సిఁహునిఁ జెఱపట్టెను. వెంటనే వీరాబాయి భయంకరకాళికామూర్తియై యక్బరునిఁ దఱిమికొట్టి భర్తను జెఱ విడిపించుకొని వచ్చెను. ప్రతాపసింహుఁడు పరస్పరసామ్యము లేని యిట్టి దంపతుల కుద్భవించెను. ఆతఁడు తండ్రివంటి పిఱికిపందయే యయ్యెనో, తల్లివంటి శౌర్యనిధియే యయ్యెనో మనము చరిత్రములవలనఁ దెలిసికొందము.

యథాన్యాయ్యముగ నుదయసింహుని తరువాతఁ బ్రతాపసింహుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను; గాని యేలుటకు రాజ్యమును, బోరుటకు సైన్యమును, సైన్యమును గూర్చుటకు ధనమును లేవయ్యెను. ఉపాయము చెప్పుటకుఁ గాని సహాయము చేయుటకుఁ గాని స్నేహితులు గూడ లేకపోయిరి. పయింబయిగ ఢిల్లీశ్వరుం డగు నక్బరు

పుత్రులు "కులభూషణా! మాపై ననుగ్రహము బూనుము. మమ్ము నీ బిడ్డలనుగా భావించి, నీ శ్వేతాతపత్రచ్ఛాయకుఁ జేర్చి రక్షింపు" మని ప్రార్థించుచున్నట్లు నాతని కవస్థాత్రయమునందును గూడ స్వప్నములు వచ్చుచుండెను. సాతత్యంబు లగు నిట్టి స్వప్నముల వలనను, బూర్వప్రతాపస్మరణము వలనను, నాతఁ డప్పుడప్పుడు భయంకరవదనుఁడై కత్తి దూయఁబోవుట తటస్థించుచువచ్చెను.

తండ్రి నికటమునఁ గూరుచుండి శాత్రవరహస్యములును, వైరిబలాబలంబులును, వ్యూహనిర్మాణవిధానములును, రాజ్యతంత్ర రహస్యములును వినుచున్నపు డభయసింహాదులు నైత మట్లే ప్రవర్తించుచుండిరి. ఈ విషయమునఁ దండ్రికంటెఁ గొడుకులును గొడుకులకంటెఁ దండ్రియు నత్యుత్సాహముతో నుండిరి.

అయిన నాతఁ డిట్టి శౌర్యోద్రేకమువలనఁ గేవలము హృదయ వికారమునకు లోనగుటతో నూరకుండ లేదు. శత్రుసంహారమును గుఱించియు రాజ్యసంపాదనమును గుఱించియు ననేకవిధముల నాలోచించుచు నేయుండెను. కాని యాతని యాలోచన లన్నియు నమిత దారిద్ర్యమువలన విచ్ఛిన్నము లైపోవుచుండెను.

అంతమాత్రమున నాతఁ డేమియుఁ జలింపలేదు. సానఁ బట్టిన కొలఁది మాణిక్యమునకు వన్నెలు హెచ్చున ట్లాతని కాపదలు సంభవించినకొలఁది ధైర్యస్థైర్యము లధికము కాఁజొచ్చెను. ఇదియంతయుఁ జూచి దిల్లీశ్వరుం డగు నక్బరు రొకింత సంచలించెను. చరిత్రములు చదివినవారి కక్బరు స్వభావము, నాతని రాజనీతియుఁ జక్కఁగఁ దెలిసియే యుండును. అతఁడు, ప్రకృత మేమియుఁ జేయలేక

పోయినను బ్రతాపసింహుఁ డసహాయశూరుఁ డనియు, వానివలన నెప్పుడైనఁ దనకు మహావిపత్తు రాక మాన దనియుఁ, బ్రక్కలోని బల్లెమై యున్న యాకనిని దండోపాయమున నిగ్రహించుట కల్ల యనియు, భావించి సామంబునఁ గార్యసాధనము సేయ నూహించి “నీవు నాకు శరణుజొచ్చెద వేని నీ రాజ్య మంతయు నీ కిచ్చి వేసెదను. నీకుఁ జాల బహుమతు లొసంగి, నా కొలువున నగ్రస్థాన మిచ్చి, యందఱకంటె నెక్కుడుగ గౌరవించెద” నని ప్రతాపునకు వర్తమానము చేసెను.

ప్రతాపసింహుఁ డది చూచి యక్బరుని గుఱించి “చూచుచుండఁగ నే కనులలో దుమ్ముకొట్టు మాయకాఁడు. కొందఱు రాజపుత్రుల యాభిజాత్యమును మంటఁ గలిపిన వంచకుఁడు. పరస్త్రీలకు మానభంగము గావించుచు, జారశిఖామణియై, మహాత్ముఁ డని పేరు వడిన యవినీతుఁ” డని భావించి తనలోఁ దాను నవ్వుకొనియెను. మఱియుఁ, బరుల భుజాబలమువలనఁ “బ్రతాపమహితుఁడ” నని గర్వించి యున్న యక్బరు నండఁ జేరుటవలన సత్కీర్తికి భంగమే గాని లాభము లేదనియు, స్వప్రతాపమువలన నార్జించిన విజయము నక్బరున కారోపించుట నిస్తేజు లగు మానసింహాదులకుఁ దగిన పని గాని తనకుఁ దగనిదనియు, నక్బరున కంకితుఁడై, వానిచే మహావీరుఁ డని పిలిపించుకొనుటకంటెఁ దన వీర్యమును లోకమునకు స్వయముగ వెల్లడించుటయే యుత్తమ మనియు నిశ్చయించికొని యాతఁడు “బాప్పారావలువంశమునఁ బుట్టి తురుష్కునకు లోఁబడి నా వంశమున కపఖ్యాతి తెచ్చెడి కార్యము నావలనఁ గాలత్రయమందును గాఁజాల” దని యక్బరునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపెను.

ఇంతటి నిస్సహాయస్థితిలోఁ గూడ నిసుమంతయుఁ జలింపక, యక్బరునంతవానిని "నీ వెంత" యని ధిక్కరించుటవలనఁ బ్రతాపసింహుని యశోగీతము లారావళీపర్వతగుహాలు మాఱ్మ్రోసెను. అంతవఱకు నసమానుల మని విఱ్ఱవీఁగు క్షత్రియవీరులు కొందఱాతనిని మహావీరుఁ డని ప్రశంసింపసాగిరి. అక్బ రది విని వివర్ణుఁ డయ్యెను. ఆతని యాస్థానమునందలి మానసింహాదులు వెల్లవోయిరి. విజయగర్వమువలన మిన్నును మన్నును గానక సంచరించు తురుష్కసైనికు లులికిపడిరి.

ఇది విని కొందఱు రాజపుత్రులు ప్రతాపుని మాహాత్మ్యమును గుఱుతెఱింగి యాతనికి సాయము సేయకుండుట చాలఁ దప్పని భావించి, యాతని మహారాజత్వము నంగీకరించి యాతనికొఱకును, స్వమతముకొఱకును—స్వధర్మముకొఱకును, ఢిల్లీశ్వరు నెదిరించి పోరుటకు సంసిద్ధులైరి. వారిలోఁ బ్రతాపుని సవతితమ్ముని కుమారులును, సాళుంబ్రాధీశుఁ డగు టోండావంశీయ రాజును, దెల్వాడాధీశుఁ డగు చిన్నసంస్థానికుఁడును, ముఖ్యులు. ఇంకను జిన్నచిన్న రాజు లనేకు లుండిరి.

వారి రాకకుఁ బ్రతాపుఁడు చాల సంతసించి వారివారికిఁ దగునట్లు గౌరవించి "స్వధర్మముకొఱకుఁ బ్రాణముల నొసంగెద" మని వారిచే శపథములు చేయించెను. అక్బరు నౌరోజాఉత్సవ పేరున భారతరమణులకుఁ గావించు మానభంగమునుగుఱించి ప్రతాపుఁడు ముచ్చటించునపుడు వారు ప్రళయకాలరుద్రులవోలె మండిపడిరి. పిదప వారిలో దూరదర్శులు ననుభవముగలవారు నగు

కొందఱు రాజులను మంత్రిమండలముగాఁ జేర్చికొని ప్రతాపుఁడు మేవాడు రాజ్యమును సాధించుటకు సమకట్టెను.

కొందఱు రాజులు సాయము వచ్చుటచే వారి సైన్యము తన చేతిక్రిందికి వచ్చినను నది యంత ప్రబలము కాకపోవుటంజేసి ప్రతాపున కక్బరుని ప్రత్యక్షముగ నెదిరించుట కవకాశము చిక్కినది గాదు. అక్కతన నాతఁడు తన మంత్రివర్గముతో నాలోచించి శత్రురాజ్యమునందలి సంపన్నము లగు జనపదములను గొల్లగొట్టుటకు సైనికుల కాజ్ఞాపించెను. వెంటనే వారు నిరంకుశులై లెక్కలేనంత ధనమును దీసికొనివచ్చి ప్రతాపునకు సమర్పించిరి. ఆ ధనముతో నాతఁడు "కుమళునేరు, గోగుండా" యను స్థలములయందు బలిష్ఠము లగు దుర్గములను గట్టి మఱికొంత క్రొత్తసైన్యము సంపాదించెను. ప్రతాపుఁడు తన సైనికులకు శత్రురాజ్యముపైఁ బడుటకు మఱలఁ గన్నుగీఁటెను. మఱియొకమాఱు గూడఁ గన్నుగీఁటెను. ప్రతాపుని భాండాగారములు ధనముతో నిండిపోయెను.

ప్రతాపుని భటులు త్రొక్కిన స్థలము లన్నియు విధ్వస్తము లైపోయెను. గ్రామము లన్నియు నిర్జనము లయ్యెను. "వ్యవసాయము లన్నియు నడుగంటెను. పంటలు పండవలసిన పొలములలో నిలువెత్తు గడ్డి పెరిగెను. జనులతోడను, రథవాహనములతోడను ద్రొక్కుడు పడుచుండవలసిన త్రోవ లన్నియు దుమ్ములతోడ నిండిపోయెను. రాజమందిరములలోను, ధనికుల గృహములలోను హింస్ర మృగములు వాసముచేయఁ దొడఁగెను.

ఇట్లాప్రదేశ మంతయుఁ జిట్టడవి యైపోయెను. అక్బరునకు రావలసిన పన్నులు చెల్లకుండెను. అంతియ గాక, యా త్రోవనుండి

పోయెడి ఢిల్లీఖజానాలను, రస్తుసామగ్రి మున్నగు నితరవస్తువులను కొల్లకొట్టుటకుఁ బ్రతాపుని సైనికులకుఁ జాల వీలయ్యెను. అప్పు డక్బరునకుఁ గావలసిన సీమసరకు లన్నియు నీ ప్రాంతమునుండియే ఢిల్లీకిఁ బోవలసియుండెను. అక్కడ తన వానిలో నొక్కటియైన ఢిల్లీ శ్వరున కందకుండఁ ద్రోవయందే ప్రతాపుఁడు కొల్లగొట్టింపసాగెను. ఈ విధముగా నాతఁడు తన ప్రబలశత్రుని బాధపెట్టఁదొడఁగెను.

ఒకనాఁటికంటె నొకనాఁ డాతఁడు ధనమునందును దళము నందును గూడఁ బ్రబలుఁడు కాసాగెను. సంతతవిజయములవలన నాతనికి సాయమువచ్చిన వారికినిఁ బ్రోత్సాహ మధికముకా సాగెను. మేవాడురాజ్యము స్వాధీన మగు సూచనలు పొడసూపఁదొడఁగెను. అదియంతయుఁ జూచి ప్రతాపుఁడు సహచరులతో "మన ప్రయాణము నిర్విఘ్నముగఁ గొనసాగుచున్నది. మన గమ్యస్థానపు శిఖరములు గోచరించుచున్నవి. మేవాడురాజ్యలక్ష్మి సంతోషముతో మనల నాహ్వానించుచున్నది. వీరులారా! ధైర్యముతోఁ బ్రవర్తింపుఁ" డని ప్రబోధింపఁజొచ్చెను.

పిదపఁ బ్రతాపుఁడు క్షత్రియజాతియందు నవీనము లగు కొన్ని యేర్పాట్లు గావించెను. రాజపుత్రులు కొందఱు ఉద్యోగముల కొఱకును, సంపత్తులకొఱకును దురుష్కులకుఁ దమ యాఁడుపిల్లలను గానుకగా నిచ్చియుండిరి. ప్రతాపుఁడు "తురకలకుఁ బిల్లల నిచ్చిన క్షత్రియులతో నితరులు సంబంధబాంధవములు సేయఁగూడ" దని శాసించెను. దాని నాతని యనుయాయు లందఱును సమ్మతించిరి. రాజపుత్రస్థానమునందలి తక్కిన క్షత్రియులలోఁ గూడఁ గొందఱు సమ్మతించిరి.

ఈ నిబంధనమువలనఁ బ్రతాపుని శత్రుసంఖ్య మఱింత వృద్ధియయ్యెను. తురుష్కులకుఁ దమ కన్యల నిచ్చిన క్షత్రియు లెల్లరు నాతనిపైఁ దీవ్రశత్రుత్వము వహించిరి. వారియం దెల్ల మానసింహుఁడు ముఖ్యుఁడు. జోధపురాధీశుఁడు గూడ నట్టివాఁడే యయ్యెను. తన మేనత్త నక్బరు తండ్రి యగు హుమయూనునకును జెల్లెలి నక్బరునకు నిచ్చి యున్నందున మానసింహునకుఁ బ్రతాపసింహునిపైఁ జాలఁ గోపము వచ్చెను; గాని యది యంతయు హృదయమునందే దాఁగియుండి క్షణక్షణమునకును బెరిగిబోవుచుండెను. మానసింహుఁ డెప్పటికైనఁ బ్రతాపుని యాభిజాత్యమునకుఁ గళంకము గలిగించి యాతని మద మణఁచివేయవలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను.

ప్రతాపుడు, నుతనిబంధనము గావించినందులకు మానసింహాదులు తనపై నత్యంతాగ్రహము బూని యున్నారని గ్రహింపక పోలేదు. అక్బరు బానిసలై యుండి, యిదివఱకే తనకు విరోధులై యింతవఱకు వా రేమి సేయఁగలిగిరో యిఁకముందు నదియే చేయ ని”మ్మని యాతఁడు మానసింహాదులయెడల నైరస్యము వహించి యూరకుండెను.

పిదప నొకప్పు డక్బరు నాజ్ఞనంది మానసింహుఁడు సోరాపురప్రాంతమును జయించుటకై యరిగి, యా యుద్ధమున విజయము గాంచి, యా జయము నక్బరునకు సమర్పింప ఢిల్లీనగరమున కరుగుచు మార్గమధ్యమునఁ గుమళుమేరుసమీపమున విడిసి, యచ్చటఁ బ్రతాపుఁడున్నాఁ డని విని యాతనిం జూచుటకై పరిమితపరివారముతో నశ్వారూఢుఁడై కుమళుమేరున కరిగెను.

మానసింహుని రాకకుఁ బ్రతాపుఁడు చాల వింతపడెను. అప్పు డాతని హృదయాకాశమున ననేకభావవిద్యుల్లతలు మెఱసిపోయెను. మానసింహుఁడగ్బరు నాజ్ఞమెయి సంధి సేయ వచ్చె నని యాతనికిఁ బ్రప్రథమమునఁ దోఁచెను. ఇంక నేమేమో తోఁచెను. తుదకు మత నిబంధనము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అట్టి మతనిబంధనము సేయుటవలన నభి మానము గలిగియుండు ననియు, దానివిషయమై మాట్లాడుటకు వచ్చి యుండు ననియు, నదియే నిజమగునెడల నగ్బరునకు నాతనికిఁ గల సేవ్యసేవకరూప మగు స్నేహము గతార్థమైపోయి యుండు ననియు మంత్రిమండలి యందలి కొందఱు చెప్పిరి. ఎన్ని తలంపులు గలిగి నను దొంటి సందేహము శిలాకృతి నట్లే యుండెను. తుద కందఱు నింటికి వచ్చినవారికి గౌరవము సేయకుండుట మర్యాదగాదని నిశ్చ యించుకొనిరి.

మానసింహుఁడు లోనికి వచ్చెను. దేశకాలపాత్రములను జక్కఁగ నెఱింగిన ప్రతాపుఁ డాతని కర్హము లగు మర్యాదలు గావించెను. ఇరువురును జాల శాంతముగ మాట్లాడుకొనిరి. ఎట్లు సంఘటిల్లెనో చెప్పఁజాలము గాని మానసింహుఁడు ప్రతాపునింట విందుకుడుచుట తటస్థించెను.

అంతయు సిద్ధ మయ్యెను. తళతళ మెఱసిపోవు వెండిపాత్ర ములయం దాహారపదార్థములు వడ్డింపఁబడియెను. తుద కొక విషమ సమస్య ప్రత్యక్ష మయ్యెను. దాని పర్యవసానము శుభముగ ముగిసి నది గాదు. మానసింహుని పక్షము వారికి మాత్రమే యాహారపదార్థ ములు వడ్డింపఁబడియెను. అదిచూచి వారు చాల సందేహించిరి. తురక లతో సంబంధమును జేసినవారి సహపంక్తిని మే మెట్లు భుజింతు మని ప్రతాపునిపక్షమునఁ బ్రత్యుత్తర మీయఁబడెను. దానివలన

నగ్నిలో నేయి వోసినట్లయ్యెను. మానసింహుని ముఖ మఖండక్రోధాగ్ని జ్వాలలవలనఁ గమలిపోయెను. వెంటనే యాతఁడు మేఘగంభీరభాషణములతో "నన్నిట్లగౌరవపఱిచినందులకు నీకుఁదగిన ప్రాయశ్చిత్తము చేసెద నుండు"మని చెప్పి యూఁచవలె భోజనశాల వెలువడి వచ్చి యశ్వారోహణము గావించెను.

మానసింహుని చేష్టలకును, మాటలకును బ్రతాపునకు నవ్వు వచ్చెను. కులభ్రష్టునకే యంత యభిమాన మున్న సత్కులప్రసూతున కెంత యభిమాన ముండును? మానసింహుని యాఱపులకుఁ బ్రతాపుఁడు "నీవు యుద్ధమునకు వచ్చునపుడు నీ మేనల్లునిఁ గూడఁ దీసికొని ర"మ్మని సోత్ప్రాసముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. మానసింహుఁడు మఱింత యవమానమునకుఁ బాల్పడెను. ఆతని వీరరస మంతయు మీసములు మెలిపెట్టుటయందే చెల్లిపోయెను. "నీకు మానభంగము గావించి మానసింహుఁ డను నా పేరు సార్థకపఱిచెద"నని చెప్పుచు నాతఁడు గుఱ్ఱము నుడాయించెను.

ప్రతాపుఁడు తన యేలిక యగు నగ్బరునకుఁ బ్రక్కలోని బల్లెమే యైనను, నింతవఱకు మానసింహుఁ డాతని నంతగా లెక్క సేయలేదు. ప్రతాపుఁడు మతనిబంధనము గావించిన పిదప నాతని హృదయమునఁ గ్రోధాగ్ని రగుల్కొనియెను. ఇప్పు డది యొక్క మాఱుగ భగ్గున మండెను. ఆ జ్వలనజ్వాల లాతని భావయంత్రమును భస్మము గావించివైచెను. ఆతని మాటలును, నిశ్వాసములును గూడ నా యగ్నికీలలవలన మాడిపోయియే ప్రకాశము లగుచుండెను. లోహశకలము చేరువ యైనకొలఁది నయస్కాంతమున కాకర్షణశక్తి యెటు

విజృంభించునో యట్లే ఢిల్లీ సమీపించినకొలఁది వాయగ్నికి మంట హెక్కు డయ్యెను.

యుక్తసమయమున మానసింహుఁడు కొలువుకూటమున నగ్బరుసందర్శనము గావించి తాను జేకొనివచ్చిన విజయలక్ష్మి నగ్బరు పదములకడ సమర్పించెను. అందుల కెంతయుఁ బ్రీతుఁడై యా యవనుఁడు "మానసింహా! యోధాగ్రేసరా! నీ రాజభక్తికి మా కానందమైనది. అపజయ మెట్టిదో యెఱుంగని నీ ప్రచండచంద్రహాస మద్వితీయముగ వెలుంగుఁగాక. మేఘనాదానుకారి యగు నీ సింహనాదము వైరికాంతాగర్భనిర్భేదక మగుఁగాత" మని పొగడిపొగడి వెలగల పసదనము లిచ్చి శ్రమదీఱునట్లు జోకొట్టెను.

మానసింహుఁడు తఱిగని పెట్టి యగ్బరు హృదయమునఁ గ్రోధాగ్నిని రగుల్కొల్పెను. కాని యా యగ్ని యగ్బరుచేఁ గత్తి దూయింపలేకపోయెను. సాధ్యమైనంతవఱకు స్వయముగ యుద్ధరంగమున కరుగకపోవుటయే యగ్బరు రాజనీతిపరిజ్ఞానపుఁ బ్రథమ ప్రకాశము. అనుజీవులు మోసము చేసెద్రేమో యని యాతని కనుమానము లేదు. తన జోలపాట వారి యాత్మజ్ఞానమును దుప్పటి ముసుఁగుపెట్టి మఱల లేవకుండ జోకొట్టిన దని యాతని కెఱుకయే. ప్రతాపునిపై మానసింహునకే కత్తి దూయవలసివచ్చెను. ప్రతాపుని సలహా వ్యర్థము కాలేదు. మానసింహుఁడు తన మేనల్లుని వెంటనిడికొనియే బయలుదేఱి శంఖ మూఁదెను.

మానసింహుఁడు ప్రథమమునఁ గుమలుకేరుదుర్గమును ముట్టడించెను. అదిచూచి ప్రతాపుఁడు "మానహీనున కిప్పటి కభిమానము వచ్చినది. ఎంత వింత!" యని నవ్వుకొనియెను; గాని వెంటనే "యిది

సదభిమానము గాదు. దురభిమానము. ఇదియే భారతీయులను చీల్చి పిప్పిచేయుచున్నది" యని పగచెను. ఈసందర్భమున నాతని చూడ్కులు తొలుదొలుత ఢిల్లీదెసకును, దరువాత భరతవర్షమునందంతటను బ్రసరించెను. తోడనే యాతని హృదయము చేయిపెట్టి కలఁచినట్లు కలఁగిపోయెను. అప్పు డాతఁ డొక్క వేఁడినిట్టూర్పు విడిచి మంత్రిమండలిదెసకుఁ జూచెను.

ప్రతాపుని గభీరదృష్టి తమ దెసఁ బ్రసరించినంతనే మంత్రులందఱు నొక్కపెట్టునఁ "బరాభవాగ్ని యగ్బరుమానసింహుల హృదయములయందుఁ దీవ్రముగ రగుల్కొనినది. దురభిమాని యగు మానసింహుఁడు మీ రనినట్లే మేనల్లునిఁ గూడఁ దీసికొనివచ్చినాఁడు. సంగతిసందర్భము లన్నియుఁ జూడఁగా నీ యుద్ధము ఘోరముగ జరుగక మాన దనియు, దీర్ఘకాలము ప్రవర్తిల్లక తీఱ దనియుఁ దోఁచుచున్నది. ఇఁక నాలసించుట నీతి గాదు. క్షణక్షణము ఢిల్లీనుండి క్రొత్తఫౌఁజు వచ్చెడి నని తోఁచుచున్నది. ఎప్పటిదండు నప్పుడే రూపుమాపకున్న శ్రమపడవలసివచ్చు"నని చెప్పిరి. వెంటనే తగు నేర్పాటులన్నియు ముగిసెను. ప్రతాపుని సింహనాదము మానసింహుని శంఖారావమును సిగ్గుపఱిచెను.

ఉభయపక్షములవారికి నీ సంగ్రామదీక్ష నెలలలోఁ దీఱినది గాదు. ఈ మహాయుద్ధమున ననేకాంతర్యుద్ధములు జరిగినవి. అనేక పర్యాయములు మొగలుసైనికు లోడిరి. అనేకప్రయత్నములలోఁ బ్రతాపుఁ డోడెను. మానసింహునకును, యువరాజు సలీమునకును దలప్రాణము తోఁకకు వచ్చెను; గాని యంతమాత్రమునఁ బ్రతాపునకేమియు ఫలము గలిగినదిగాదు. అతని కింకను మంచిదినములు రాలేదు.

అతని నెత్తిపైఁ దాండవ మాడుచున్న దురదృష్టదేవత యింకను దొలఁగిపోలేదు. ఈశ్వరున కింక నాతనిపై ననుగ్రహము గలుగలేదు.

ఈ యుద్ధము ప్రారంభ మగునప్పటికిఁ బ్రతాపుని చేతిక్రింద నిరువదివేల సైన్యముండెను. శ్రావణశుద్ధ సప్తమినాఁడు హల్దీఘాట్టను చోట జరిగిన సంకులసమరములో నసంఖ్యాసైనికులు ననేక సేనానులును మడిసిరి. అనగాఁ బండ్రెండువేల భటులు వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనిరి. తన యసామాన్యవీరకవిత్వముచే రాజపుత్రులకే గాక శత్రువులకుఁ గూడ నుద్రేకము గొలుపు ప్రతాపుని యాస్థానకవియు, భట్టుకులతిలకుఁడు నగు భాణుఁ డను నాతనిని దేవేంద్రుఁడు తన యాస్థానకవిగాఁ గొంపోయెను. కుమళుమేరుదుర్గము మొగలుల స్వాధీన మయ్యెను.

ప్రతాపునకుఁ గష్టములును, సైన్యవినాశమును, దారిద్ర్యమును హెచ్చిపోయెను. తినుటకుఁ గంచమును, నిద్రించుటకు మంచమును లేని యవస్థ వచ్చెను. స్త్రీలకును, శిశువులకును నిసుమలు గలుగకుండ నిక్కడనుండి యక్కడకు, నక్కడనుండి యిక్కడకును బరువెత్తవలసివచ్చెను. ఎంతయైనను బ్రతాపునకు భయము గలుగలేదు. ఆతని మనస్సు వెనుదిరుగ లేదు. "నా తలిదండ్రులు నాకుఁ బ్రతాపసింహుఁ డను నామము నే యభిప్రాయముతోఁ బెట్టిరో దివ్య మగు నా యభిప్రాయ మప్రతిహతమై వెలయుఁగాక. నేఁడు భయంకరాకారముతో వెలసించుచున్న కాలము రేపు సుకమారాకారముతో దాస్యము చేయక మాన" దని ప్రతాపుఁడు ధైర్యము వహించి యుండెను. ఈ సందర్భమున శత్రువులతోఁ గలిసియున్న సాగరజీ బుద్ధి తెచ్చుకొని యన్న యగు ప్రతాపుని పాదసన్నిధికిఁ జేరికొనియెను.

ఇది యంతయుఁ జూచి ప్రతాపుని ధైర్యసాహసాదుల కాశ్చర్యపడి యక్బరు నాతని మంత్రులు, నాతనిని ధన్యుఁ డని మెచ్చుకొనసాగిరి. అందు నక్బరు ముఖ్యమంత్రియు, గుణగ్రాహియు, మహాకవియు నగు ఖానఖాన నను నాతఁడు, ప్రతాపుని యుత్కృష్ట గుణముల కానందమును బట్టఁజాలక యీ క్రింది యుత్తరమును కవితాబద్ధము గావించి ప్రతాపున కనిపెను.

"మానవుని సంపత్తియు నధికారమును నశ్వరములు. ఇది సృష్టి క్రమము. కాని మానవుని సద్గుణములయొక్కయు, సత్కీర్తియొక్కయుఁ బ్రశంస లోకములోఁ జిరకాల ముండును. కావునఁ బుత్రా! నీవు ధన్యుఁడవు. ఏల యన? నీవు సంకటావస్థలో నుండియుఁ, బాదుషాకు శరణురాక, నీ కీర్తియు, గౌరవమును రక్షించుకొనుటకు యోగ్యమైన ప్రయత్నములను జేయుచున్నావు. ఈ గుణములు భారతీయరాజులయెడల నసాధారణములు. కావున నీవు నీ స్వజాతి యొక్క యభిమానమును వర్ణనీయముగ రక్షించుచున్నావు. నీవు రాజ్యవైభవమును సుఖప్రాప్తిని గడ్డిపరకలవలెఁ జూచి వందనీయమగు నీ వంశముయొక్క కీర్తి నాచంద్రస్థాయిగఁ జేయుచున్నావు" *

ప్రబలులగు శత్రుపక్షమువారే ప్రతాపు నిట్లు పొగడినప్పుడు మిత్రపక్షమువా రెంత మెచ్చుకొందురో వ్రాయ నక్కఱ లేదు. కాని యీ పొగడ్తలవలనను నీ మెప్పులవలనను నేమి ప్రయోజనము? దైవ మాతనియెడ నింకను బ్రాతికూల్యము వహించియే యుండెను. ఏ పనిచేసినను గలిసిరా దయ్యెను. శత్రువుల యొత్తిడి వలన నూపిరి తిరుగకుండెను. అక్కతనఁ బ్రతాపుఁడు సైన్యాదిక

* మహామ్మదీయమహాయుగము. ౩౦౪ పుట.

ములను జేర్చుకొనుటకుఁ గాని, మఱియేమిచేయుటకుఁ గాని తోఁపక విసిగిపోయి తుదకు "యుద్ధమునకుఁ గొంత వ్యవధి యీయవలసిన" దని యక్బరునకు వర్తమాన మంపెను.

ఈ వార్త నక్బరు సభలో వినిపించెను. అందఱు నక్బరుకత్తి కెందు నెదురు లేదని కొనియాడిరి. ఆ సభలోఁ బృథివీరాజను నొక రాజపుత్రుఁ డుండెను. అతఁడు బికానీరు రాజు సోదరుఁడు; మఱియు సేనాధిపతి. అక్బరు సభలో నాతఁ డొక సరదారుఁడై యుండెను. అతఁ డా వార్త విని చాల విచారించెను. అతఁ డక్బరునకు దాసుఁ డైనను బ్రతాపుఁ డనినఁ జేయెత్తి మ్రొక్కును. అక్కడ తన నంతటి సభలో ధైర్యముతో లేచి యక్బరు నుద్దేశించి "ప్రతాపుఁడు మీకు శరణుచొచ్చుట యబద్ధము. ప్రతాపసింహుని శత్రు వెవఁడో మీకీ వార్త తెలిపి యుండును. ప్రతాపుఁడు ఢిల్లీపట్టణము కట్టినను నిట్టి పని కంగీకరింపఁ డని నా నమ్మకము. కావున నేను నా విశ్వాసపాత్రుఁ డైన సేవకు నంపి నిజమగు వర్తమానమును దెలిసికొనియెద" నని చెప్పెను. పిదప నాతఁడు కవితాబద్ధ మైన యొక యుత్తరమును బ్రతాపున కంపెను.

"రాణాప్రతాపసింగజీ! భారతీయుల మగు మే మెల్లరమును మీవంటి పరాక్రమశాలు లగు భారతీయరాజపదధారులనే నమ్మి యున్నాము. ఇతర రాజులవలన మా యాశలు నిరాశలు చేయఁబడినను బ్రతాపసింగురాణావలన నట్టి పని జరిగి యాతఁ డక్బరునకు శరణువచ్చుట యత్యంతదుఃఖాస్పదము. మేమైతే దైవోపహతులమై మా పరాక్రమమును, మా స్త్రీల పావిత్ర్యమును గోలుపోయితిమి. మా యభిమానమును, మా స్త్రీల పావిత్ర్యమును మే మక్బరున కమ్మితిమి. వాని నాతఁడు వాడుకొనియెను. కాని యుదేసింగుపుత్రు

లైన మీరు మాత్రము రాజపుత్రుల లజ్జయు స్త్రీల పాతివ్రత్యమును మీ వంశములో నిదివఱకు రక్షించినారు. వానిని నట్లే యిఁకముందు గూడ రక్షింపుఁడి. రాజా! ఏమి చెప్పుదును? “నౌరోజా ఉ”ర్సను తిరునాళ్లలోనే రాజపుత్రస్త్రీయొక్క మర్యాద దక్కినది? ఎవరి మర్యాదయుఁ దక్కలేదు. కావున సుప్రసిద్ధులును, మానధనులును, నగు సిసోదియాకులముయొక్క మర్యాద యీ “నౌరోజా ఉర్సు” లో నమ్ముటకుఁ దేవలదని నా ప్రార్థన. అంతయుఁ బోఁగొట్టు కొని దరిద్రుఁడ నైతి నని యనుకొనుచున్నారేమో. కాని యట్లను కొనవలదు. మీరు పోఁగొట్టుకొన్నార మన్న దంతయు యశోభి వృద్ధిచే మీ కున్నట్లే యెంచుఁడి. నిరాశచే క్షత్రియకులోద్భవు లనేకు లవమానజనితదుఃఖము ననుభవించిరి. కాని యట్టి యవ మానము, నపకీర్తియు, హమీరవంశజు లైన మీ పాలిట నిది వఱకుఁ బడ లేదు. లోక మంతయు నాశచే మీ వైపు చూచుచు న్నది. భారతీయుల పౌరుషము వెలువడుటయు, భారతీయుల మర్యాదను గాపాడుటయు మీవలననే జరుగు నని లోకులు నమ్మి యున్నారు. మీ కులమునకును, రాజవంశమునకును, నేఁటివఱకుఁ గలుగని యపకీర్తి యెన్నటికినిఁ గలుగఁ గూడ దని మా కోరిక. ఆత్మగౌరవపూరిత మగు మీ యంతరాత్మయు, జయశాలి యగు మీ ఖడ్గమును మీకు ముఖ్యసహాయకర్తలు. వాని సహాయముగొని మీరు క్షత్రియుల పౌరుషమును రక్షింపవలయును. .... పాదుషాకు శరణనినందువలన లాభ మేమియు లేదు. మీ పౌరుష మునకును,యశస్సంపాదనమునకును నీశ్వరుఁడు తోడ్పడుఁ గాక” †

---

† మహమ్మదీయమహాయుగము ౩౦౬ పుట.

ఈ యుత్తరమును జూడఁగనే ప్రతాపుని శౌర్యాగ్ని మఱలఁ బ్రదీప్తం బయ్యెను. ఇంతవఱకును నిర్భయముగ నక్బరు నెదిరించి యిప్పు డిట్లు కోరుట చాలఁ దప్పుపని యనియు, నపకీర్తి యెట్టిదో యెఱుఁగని తన కీ గొప్పకలంకము వచ్చెననియు భావించి యాతఁడు వగచెను. తాను వ్యవధి యీయవలసిన దని కోర శరణుజొచ్చినట్లు తలంచెఁ గాఁబోలు నని యక్బరు మౌఢ్యమునకు నవ్వుకొనెను. పృథ్వీరాజు బాబువలన లోకమును క్షత్రియబృందమును దన యెడలఁ జూపుచున్న గౌరవమును దెలిసికొని తన యాభిజాత్యమునకు గర్వపడెను. అక్బరు నాస్థానమునందలి క్షత్రియులలోఁ గొందఱు తన యెడల నింతటి పూజ్యభావమును గలిగియుండుట చాల మంచి దని తలంచెను. వెంటనే దిగ్గజము లులికిపడునట్లు సింహనాదముగావించి, దుహూవాపైఁ గట్టఁబడిన యక్బరు విజయప్రాసాదమును గూలఁ ద్రోసెను.

ఈ ప్రయత్నమువలనఁ గూడ నాతని కేమియుఁ బ్రయోజనము గలుగలేదు. విశేషించి ద్రవ్యనష్టమును, బలవినాశమును గూడ సంభవించెను. అన్నివిధముల నాతని ధైర్యకంచుకము సడలి పోయెను. ఇఁకఁ బోరుటవలన నెంతమాత్రమును ఫలము లేదని విరక్తి గలిగెను. ఇంతచేసినను జయము గలుగకపోవుటచేఁ, దన యభాగ్యతను నిందించుకొనుచు ఖడ్గవ్యాపారముపై నసహ్యముగలుగ దేశత్యాగము గావించి సింధునదీతీరమునకుఁ బోవలె నని తలంచి బయలు దేఱెను.

ప్రతాపుఁడు బయలుదేరిన నాఁడే యారావళీపర్వతమును దాఁటిపోయెను. సాయంకాలమున భార్యాపుత్రులతోడను, బరిమిత పరివారముతోడను, నొక పర్వతపాదమున విడిసెను. అవి మేవాడు సీమాంత్యభూములు. నాఁటిరాత్రి భోజనానంతర మాతఁడు పటకుటీర

ప్రాంగణమున విశ్రమింపఁ బరుండెను. పుత్రులలో నొకరిద్దఱును సేవకులలోఁ గొందఱు నాతని చుట్టును జేరి కూర్చుండి యుండిరి. పటకుటీరాంతర్భాగమున, దీపపు వెలుతురులోఁ గపోలన్యస్తహస్తయై దీనాననయై, నిట్టూర్పులు విడుచుచు రాణి యాతనికెదురుగ శయ్యపైఁ గూర్చుండి యుండెను.

అప్పుడు ప్రతాపుని హృదయాంతరాళమున రాశీకృతమై నిరాశారూపమున నున్న గాఢాంధకారమును భేదించుకొని యొక నవీన తేజ ముదయించెను. క్షణములో నా తేజము ప్రవృద్ధమై యంతరంగమును ప్రకాశవంతము గావించెను. తేజోమయం బైన యాతని హృదయమున వివిధభావసంఘట్టనము ప్రారంభ మయ్యెను. అంత యవశమైపోయిన మనస్సుతో నాతఁ డాకస్మికముగ లేచి కూర్చుండెను. అపుడు విచారముతో నూర్ధ్వముఖియై యున్న రాణి యాతని కంటఁ బడెను.

తోడనే మేవాడు రాజ్యలక్ష్మి యాతని స్మృతిపటమున సంకళిత యయ్యెను. సిసోదియావంశమునఁ బ్రభవించి పూర్వుల శౌర్యసాహసముల కుదాహరణముగ నింతవఱకుఁ బ్రబలప్రతిస్పర్థి నెదిరించి పోరి, నేఁ డాత్మగౌరవమును మంటఁగలిపి నిరాశవలనఁ దాను విదేశములకుఁ బోవుచుండుటఁ గాంచి యామెయుఁ దనరాణివలె దీనాననయై పరితపించుచున్నట్లును, మఱల నంతలో నాత్మీయాభిజాత్యమును స్మరించుకొని యారక్తనేత్రయై, యామె తన్నతి ఘోరముగ శపింప నుద్యుక్త యగుచున్నట్లును, దన తల్లియగు వీరాబాయి భయభ్రాంతయై కాళ్లు గడగడ వడఁక "తల్లీ! రక్షింపుము. నాబిడ్డని రక్షింపు" మని వగచుకొనుచు నతిరభసంబున వచ్చి యామె పాదములపై వ్రాలి "దేవీ! శాంతింపుము. నా బిడ్డవలన నపరాధ మైనది.

నిజముగ నది నా తప్పే యగును. వీరస్వర్గసుఖానుభవము వలనఁ బ్రమత్తనై నే నింత వఱకు సంకటావస్థలోఁబడియున్న నా గారాబు కొమరుని హృదయక్షేత్రమును దొఱంగియుంటిని. ఓ మేవాడురాజ్య లక్ష్మి! క్షమింపుము. నీకును నాకును గూడ నా బిడ్డఁ డొక్కఁడే దిక్కయి యున్నాఁడు. సిసోదియావంశమును నిర్మూలము గావించితివేని నేనును, నా పూర్వులును గతిలేనివార మైపోదుము. నీవు ధర్మభ్రష్ట వైపోదువు. తల్లీ! అచ్చమైన రాచకొలమును నిలుపుము. భారతధర్మమును గాపాడుము. చల్లనిచూపులనొలయఁజేసి నాకుమారునకుబలము నొసంగుము. నిరాశవలన నజ్ఞానాంధకారకూపమునం బడి, నిరుత్సాహమువలన నధఃపతితుఁడై పోయిన నా యనుంగుపట్టినిఁ బ్రేమతోఁ జేయూఁత నొసంగి యుద్ధరింపు" మని ప్రార్థించుచున్నట్లు, నందుల కంగీకరింపక "మానవతీ! నీవు తొలంగియుండుము. ఇపుడు నీ ప్రశక్తి లేదు. నీ యంశము ప్రతాపునియం దంకితము గాలేదు. నిష్కళంక మగు సిసోదియావంశము నీతోడనే యంతరించినది. నీ పూర్వులతోఁ గూడ నీవింతటినుండి కార్యహీనుఁడు, ధర్మభ్రష్టుఁడు నగు ప్రతాపునిచే విడువఁబడు నివాపజలమున కాశ వదలుకొనుము. ఆ పౌరుషశూన్యుని రక్షింపఁ బ్రార్థింపకుము. నీ వా యధీరుని మీఁది మమతను విడువఁజాల వేని యక్షయం బగు వీరస్వర్గమునుండి విభ్రష్ట వైపోదువు. ఓ శూరనారీరత్నమా! నీవు తొలంగియుండు"మని రాజ్యలక్ష్మి తన తల్లిని నిరాకరించుచు శాపోదకములను గ్రహింపఁబోవుచున్నట్లు నాతనికిఁ దోఁచెను. వీరాధివీరులై వీరస్వర్గమున స్వచ్ఛందవిహారము గావించుచున్న తన పూర్వులు తన భీరుత్వము జూచి మొగమెత్తలేక వగచుచున్నట్లు గూడఁ దోఁచెను.

తోడనే వివిధభావోదయములవలనఁ గలఁగిపోయిన యాతని హృదయము బ్రద్దలైపోయెను. ఈ సంక్షోభమువలన నప్రయత్నముగఁ గన్నులు మూఁతవడెను. భయంకరకాళికామూర్తియై యున్న మేవాడురాజ్యలక్ష్మి యా కన్నులయందే ప్రవేశించెను. వెంటనే యాందోళనం బధిక మయ్యెను. ప్రాపంచికస్మృతి తప్పిపోయెను. అపుడు "రాజ్యలక్ష్మీ! శపింపుము. పాపాత్ముని, ధర్మభ్రష్టుని ఘోరముగ శపింపుము. పూర్వుల మార్గమునకుఁ దప్పినవానిని, నుత్సాహప్రభుమంత్రశక్తులచే వచింతుఁడైనవానిని, నీతిబాహ్యునిఁ గులకలంకునిఁ దల వ్రక్కలైపోవునట్లు శపింపుము. పుట్టగతులు లేకుండఁ బోవునట్లు శపింపుము. ఆలసింపకుము. శాపోదకములను ద్వరగ విడువు"మను మాట లప్రయత్నముగ నాతని యోష్ఠపుటము నుండి జాఱెను;

ఈ మాటలు విని చెంతనున్నవారు నిర్విణ్ణులైరి. రాణియు నాశ్చర్యచకితయై తటాలున వచ్చి బొమ్మవలె నట నిలువఁబడి పోయెను. ప్రతాపుని కనుదమ్ములింకను వికసింపలేదు. హృదయ మింకను దేఱికొనలేదు. రాజ్యలక్ష్మి యింకను శాంతింపలేదు. ఆమె విశాలనయనయుగ్మముపైఁ క్రోధరసము పొంగి పొరలిపోవుచునే యుండెను. అపుడు ప్రతాపుఁడు "మేవాడురాజ్యలక్ష్మీ! తన పూర్వుల పవిత్రరక్తధారలచేఁ దడిసిన జన్మభూమిని విడిచి వెళ్లుటకుఁ బ్రయాణమైన మానహీనునిఁ, దనపైఁ గల కార్యభారము నెఱుంగఁజాలని వివేకరహితుని, వైరివీరుని ప్రచండమండలాగ్రరోచిఃపుంజమ్ మువలన మిఱుమిట్లుగొని, దిగ్భ్రాంతుఁడై రణరంగము నుండి పలాయనము సేయు పిఱికిపందను శపింపుము. ఓ దేవీ! తడయకుము. శాపోదకములను విడువు"మని మఱలఁ బల్కెను.

అప్పటికి రాజ్యలక్ష్మి కోపము చల్లారెను. ఆమె వీరాబాయినిఁ బ్రేమతో లేవనెత్తి "సతీమణీ! ఊరడిల్లుము. నీ కుమారునకు బలము నొసంగుచున్నాను. ఆతనికి విజయము చేకూఱు"నని పలికినట్లును, నడిపిని తన తల్లి పరమానందభరితురాలై మఱల నంతలోఁ దాను గౌరవము వహించునో లేదో యని దీనముగఁ దనదెసఁ జూచినట్లు నాతనికిఁ దోఁచెను.

వెంటనే యాతని మనస్సు నిశ్చలం బయ్యెను. కనుదమ్ములు వికసించెను. నిస్తేజమైపోయిన యాతని ముఖముపై జీవకళ ప్రత్యక్షమయ్యెను. రక్త మంతయుఁ గవోష్ణ మయ్యెను. విరోధిపై మఱలఁ గ్రోధాగ్ని రగుల్కొనియెను. ప్రతాపుఁడు తనయెదుటఁ జిత్రప్రతిమ వలె నిలిచియున్న రాణి నారసి దేవీ! యని పిలిచెను.

వెంటనే యామె చెంతకువచ్చి కూరుచుండి పతిహస్తములం బట్టుకొని మెల్లఁగ "నాథా!" యని పలుకరించి ముఖమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు పుత్రులను, మొదటినుండియుఁ దన్నెడబాసియుండని సరదారులను గూడ సంబోధించి "వివేక భ్రష్టుఁడనై నేను మేవాడురాజ్యలక్ష్మియెడలఁ జాల నపరాధము చేసితిని. కాని తుద కామెకు నాపైఁ బరిపూర్ణానుగ్రహము గలిగినది. మనము మఱల స్వదేశోన్ముఖులమై పోదము. మేవాడుగద్దె మన కొఱకు నిరీక్షించుచున్నది. అగ్బరున కపజయము నిశ్చయము. మానసింహున కవమానము తప్పదు. ఇదే మనము పోయి శత్రువుల నెదిరింత"మని చెప్పెను.

ఆ మాట లేవియు వారి కర్థము కాలేదు. ప్రతాపుఁడు యావద్వృత్తాంతము నెఱిఁగించెను. అదివిని యెల్లరును జమత్కృతులైరి. అందఱును నూతనోత్సాహభరితులై బయలుదేరి స్వదేశమునకుఁ బోయి చేరికొనిరి.

ఏ క్షణమున వివిధభావోదయము వలనఁ బ్రతాపుని హృదయము కలఁగిపోయినదో యా క్షణమునందే యాతని యభ్యుదయము ప్రారంభ మయ్యెను. అప్పుడు ప్రతాపుని పూర్వ మంత్రి యగు భామాసా యను నాతఁడు తన యజమానుని దురవస్థ యంతయు విని మిగుల వగచి తన చెంతనున్న యసంఖ్యధనమును దీసికొనివచ్చి యాతని కర్పించెను. ఆ ధనముతోఁ బ్రతాపుఁ డిరువదియైదు వేల సైనికులను జేర్చికొని శత్రువు నెదిరించి పోరసాగెను.

అది మొదలు ప్రతాపుఁడు దయ యను మాటనే మఱచిపోయెను. "ఎట్లు గావించినను బరవినాశమే రాజున కవశ్యాచరణీయ"మను నీతి నిప్పు డాతఁ డవలంబించెను. ప్రప్రథమమున నాతని కక్బురు సరదారుఁ డగు శహాబాజను వానితో యుద్ధప్రసక్తి గలిగెను. అందుఁ బ్రతాపునకే విజయము లభించెను.

పిదపఁ బ్రతాపుఁడు కుమభు నేరుదుర్గమును ముట్టడించెను. అచ్చటి కిల్లేదారుఁ డగు నబ్దుల్లా యను వాఁడు ప్రతాపుని ఘోరముగ నెదిరించెను. తుద కబ్దుల్లా యల్లాచరణసామీప్యమునకుఁ బోయెను. హతశేషులగు నాతని సైనికులు పిక్కబలిమిం జూపించిరి. కోట ప్రతాపుని స్వాధీన మయ్యెను.

ఈ నూతనోత్సాహము వలనఁ బ్రతాపుఁ డొకటి తరువాత నొకటిచొప్పున ననతికాలమున ముప్పదిరెండు దుర్గములను గెలిచికొనియెను. అజమీరు, చితోడు, మండలగడము నను మూఁడు దుర్గములు తక్క మేవాడు రాజ్య మంతయు స్వాధీన మయ్యెను. పిదపఁ బ్రతాపుఁడు తన కిన్ని కష్టములం గలిగించిన మానసింహుని, నాతని రాజధాని యగు జయపురమును దోపించి పరాభవించెను.

కుడ కుదేపురము గూడ స్వాధీన మయ్యెను. “ఇట్లు జయ శ్రీలచే నలరారుచున్న ప్రతాపుఁ డగ్బరుమంత్రి యగు ఖానఖానునిచే మఱలఁ గొనియాడఁబడియె”

కాని యీవిజయములవలనఁ బ్రతాపునకుఁ దృప్తిగలుగలేదు. మేవాడురాజులకుఁ జితోడుదుర్గ మనిన నెంతో ప్రీతి. ప్రథమము నుండియు వారి కదియే రాజధాని. వారి శౌర్యము, పౌరుషము, నభిమానము, నాభిజాత్యమును, నందే మూర్తీభవించి యున్నవి. వీర స్వర్గమును జూఱగొన్న తమ పురుషులచెంతకుఁ బోవుటకు రమణీమణులు జహారవ్రతములు సేయుటవలన నదిపరమపవిత్రమై యున్నది. అందలి ప్రతిస్థలమును సిసోదియావంశమువారి యశస్సును గీర్తించు చున్నది. అట్టి చిత్తూరుదుర్గమును గెలువనంత కాలము తన ప్రతాపము వన్నెకెక్కదని భావించి ప్రతాపుఁ డందులకుఁ దీవ్రప్రయత్నములు ప్రారంభించెను.

అంతయు సిద్ధ మయ్యెను. సిద్ధాంతులు చైత్రప్రస్థానమునకు శుభముహూర్తము నిశ్చయపఱచిరి. సగదారు లెల్లరును జిత్తూరుదుర్గము నందలి మహామ్మదీయులపై నెప్పు డుఱుకుదుమా యని త్వరపడు చుండిరి. రాణి కులదేవతలం బూజించుచు ముత్తైదువలకు సమస్త దానములు సేయుచుండెను. భట్రాజులు తమ యనర్గళకవితాలహరిం బ్రవహింపఁజేసి వీరభటుల నందుఁ దేలియాడించుచుండిరి. క్రొత్తగా సాంసారికసౌఖ్యములను బ్రసన్నములు గావించుకొనిన ముద్దరాండ్ర హృదయములను దైన్యము నానందమును మిళితములై కలంచివేయు చుండెను. ప్రౌఢాంగనలు తమ ముద్దుబిడ్డలం గొనివచ్చి భర్తల కాళ్లకుఁ బెనఁగించుచుండిరి. మధ్యనాయికలును వారిభర్తలును సాభిప్రాయముగఁ జూచుకొనుచుండిరి. వృద్ధాంగనలు గద్గదకంఠలై యుండిరి.

ఇంతలో రాజపుత్రులయం దొక దుఃఖకర మైన వార్త వ్యాపించెను. ననలెత్తుచున్న యా మల్లికాలత తెగిపోయినది. ఆ యానందవాహిని యాగిపోయెను. ఆ యుత్సాహతరంగిణి రుద్ధం బైపోయెను. ఆ వర్ధమానచంద్రునకు ఖనీలనిబిడమేఘమాలిక యడ్డు వచ్చెను. ఉన్నట్లుండఁగాఁ బ్రతాపున కుద్ధృతరోగము సంభవించెను. రోగనివారణముకొఱ కనేకవైద్యులు ప్రయత్నించిరి. అంతయు బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీ రయ్యెను. తుదకు జైత్రప్రస్థానమునకు బదులుగాఁ బ్రతాపుని పరలోకయాత్ర నిశ్చితం బయ్యెను. అంతటను విచారతరంగిణి పొంగి పొరలి ప్రవహింపజొచ్చెను.

అభయసింహాదికుమారులును, సేనాధీశులును, మంత్రిమండలి వారును, రాజబంధువులును, ప్రతాపుని చుట్టును మూఁగియుండిరి. రాణి పదములకడఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు చాల వేదన ననుభవింపసాగెను.

అందఱును బాధానివారణకొఱకౌషధపానము సేయవలసిన దని ప్రతాపునిఁ బ్రార్థించిరి; గాని యాతఁ డందుల కంగీకరింపక “యీ బాధ యౌషధసేవవలనఁ దీఱునది గాదు. ఖడ్గవ్యాపారమును జేయవలయును! చిత్తూరుదుర్గమును జయింపవలెను. దానిపై నెగురుచున్న చంద్రధ్వజమును గూల్పవలెను. ఆదుర్గమును మేవాడు రాజ్యలక్ష్మికి విలాసభవనము సేయవలెను. ఇఁక నీ పని నావలనఁ గా నేరదు. నా తరువాత నాయంతటి వారు మీ రున్నారు. మీ రేమి చేసెదరు? మీ కవశ్యకర్తవ్యమైనదానిని గుఱించి ప్రయత్నించెదరా? చేతగా దని యూరకుందురా? ఇప్పుడు చెప్పుఁడు. ఇఁకఁ బ్రాణము లెట్లును నిలువవు. చింతమాత్రము పోదు. చింతాక్రాంతునకు సద్గతి గలుగదు. నేను వీరస్వర్గమున శాశ వదలుకొనవల

యునా! కుంభీపాకనరకమునఁ బడి యాతన పడవలయునా? నా పూర్వుల గతికి నేను తప్పినవాఁడ నైపోదునా? నా తల్లి వీరమాత కాదను నపకీర్తికిఁ బాల్పడునా? అంతయు మీ చేతిలో నున్నది. మీరు చిత్తూరు జయించెదరేని నా వీరత్వము దేవతలచే నంగీకృత మగు"నని చెప్పి యూరకుండెను.

ఇది యెల్లరును వినిరి. వారి రక్తనాళము లుబ్బిపోయెను. ఏదో వాఁడిబాణము వచ్చి తటాలున నల్లగుండెకుఁ దాఁకిన ట్లయ్యెను. ఆ సమయమున నందఱు నభయసింహుని దెసఁ జూచిరి. అతని ముఖము నవీనకాంతి వహించెను. అందఱిముఖములును బ్రఫుల్లము లయ్యెను. రాణి కనీనికలు మెఱసిపోయెను. అప్పు డభయసింహుఁడు కొంతెత్తి "మీ కా విచారమక్కఱలేదు. చిత్తోడుదుర్గమును నేను జయించెద"నని ప్రతిజ్ఞ పట్టెను.

వెంటనే ప్రతాపుని దీవానముపై నానందలక్ష్మి తాండవమాడెను. అచ్చటివా రెల్లరును బళిబళీ! యని పొగడిరి. ప్రతాపుఁడు పుత్రుని వీఁపుతట్టుచుఁ "బుత్రా! చిరాయుష్మంతుఁడ వగుమీ. శత్రుంజయుఁడవుగమ్ము. అని మొన రుద్రేంద్రాదులు నీకు బాసటలై నిలుతు"రని పలికి కన్నులు మూసెను. ఎల్లరును జిత్రప్రతిమలైపోయిరి. ప్రతాపమార్తాండుఁ డస్తపర్వతము నధిరోహించెను.

నిర్వివాదము లగు కేవలగుణములతో నలంకరింపఁబడిన మహా వీరుని జీవితమునందలి ఘనతను వివరించి చెప్పవలసిన యావశ్యకము లేదు. భారతభూమి నలంకరించిన వీరాధివీరులలో నుత్తమస్థానమును గైకొన్న యోధశిఖామణులలోఁ బ్రతాపసింహుఁ డొక్కఁ డని చెప్పుటలో నతిశయోక్తి యేమియు లేదు. యుద్ధమునకు వ్యవధి

యిమ్మని శత్రునిఁ గోరుటయు, శత్రువుల యొత్తిడి కోపలేక విజయము నెడల నాశ వదలుకొని విదేశములకుఁ బోవఁ బ్రయాణ మగుటయుఁ బ్రతాపునివంటి వీరునకుఁ దగనివియే, యైనను నవి రెండును గుణసన్నిపాతమునఁ బడి మునిఁగిపోవు నవియే యని వాదించుటకవకాశమున్నది.

ప్రతాపుని జీవితమున ధ్రువతారాతుల్యముగఁ దళతళమని ప్రకాశించు గుణరత్నములలో మొదటిది యాత్మగౌరవము. రెండవది పురుషకారము. మూఁడవది ధైర్యము. నాల్గవది స్థైర్యము. ఎట్టి యంతరాయము సంభవించినను ప్రారంభించిన కార్యమున బ్రహ్మాస్త్రమువోలె నిరర్గళముగఁ బనిచేయువాఁడు గావుననే నిలుచుటకు నీడలేక యల్లాడిన ప్రతాపుఁ డగ్బరువంటి జిత్తులమారియగు వైరిని గడగడలాడింపఁ గలిగెను.

సంపాదకులు
శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు

వ్యవస్థాపకులు
మల్లిడి సత్తిరెడ్డి గారు

కలాభివర్ధని

ఈ గ్రంథనిలయమునుండి సంవత్సరమునకు నాల్గింటికిఁ దక్కువ గాకుండ చక్కని కాలికోబైండు చేయఁబడిన నవలలు ప్రకటింపఁబడును. మా గ్రంథములన్నియు నద్భుతకథాకల్పనా విలసితములై, మనోహరవర్ణనాబంధురములై, సముదారభావపూరితములై మనోజ్ఞపదలలిత మగు నిర్దుష్టబాషలో వ్రాయఁబడి తళతళలాడు వెండిరేకులవంటి కాగితములమీఁద మిలమిల మెఱయు ముత్యములఁబోలు నక్షరములతో ముద్దులుమూట గట్టునట్లు ముద్రింపఁబడును. గ్రంథములన్నియుఁ జందాదారులకు తపాలాకూలి గాక నూఱు పుటలకు ౦-౮-౦ చొప్పున వెల యేర్పఱుపఁబడును. చందాదారులు ౦-౪-౦ ప్రవేశకట్న మీయవలెను. చందాదారుల సంఖ్య వృద్ధియై మాకు ప్రోత్సాహము కలిగిన కొలఁది ప్రతిపుస్తకమునందును చాల రంగుల పటములు చేర్పఁబడును.

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము, రామచంద్రపురం పోస్టు,

గోదావరి జిల్లా.

ఆంధ్రపత్రిక

దినపత్రిక

చందా సం॥నకు ౧౫-౦-౦

దీనియందు విదేశ స్వదేశ వార్తలు॥ రాజకీయ. మతసాంఘిక విషయములు, వ్యవసాయ వాణిజ్య పరిశ్రామిక విషయములు, కోర్టువిషయములు, మహిళా చరిత్రములు, చిత్రపటములు, కల్పితకథలు మొదలగునవి జనోపయోగిమగునటుల ప్రచురింపబడుచుండును.

వారపత్రిక

చందా సం॥నకు ౨-౮-౦

ఈ పత్రికయొక్క యుపయోగము చదివినవారలకు తెలిసియేయున్నది. ఇంతవఱకు నీ పత్రికసంగతి నెఱుగని దేశభాషాభిమానుల నందఱను నమూనాపత్రికను దెప్పించ వేడుచున్నాము.

ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయము,

తంబుశెట్టివీధి, మద్రాసు.

పంచభాషచీటిని చూచికొనిన మోసముకలుగదు

అమృతాంజనము

వెలస్వల్పము ఫలమధికము

చక్కనిమందు సువాసనగలది

అన్ని నొప్పులకు పరమామృతము

సీసా ౧-కి వెల ౦-౮-౦.

రక్తమాంసమయమైన శరీర మనేకవిధములైన బాధలకు పాల్పడుచున్నది. తలనొప్పి, కాళ్లనొప్పులు, కీళ్లపోట్లు, వాయువునొప్పులు, దగ్గు, పడిశము, బెణుకులు, గాయములు, పంటిపోటు, తేలుకాటు, ఉబ్బులు, తిమ్మరలు, వాపులు మొదలగు బాధలు సుఖమునకు భంగమును గలిగించుచున్నవి. వనమూలికలచే భారతదేశమందు తయారుచేయబడు మంచిమందు. దీనిని విదేశములలో కూడ వాడుచున్నారు. ఈ మందును రుద్దగానే చెమట పట్టుటవలన శరీరమందలి దుష్పదార్థములను తొలగించి నొప్పులను తీసివేయును. గొప్పగొప్పవారిచే వేలకువేలు యోగ్యతాపత్రములు పొందియున్నది.

అమృతాంజనండిపో, ౬, తంబుశెట్టి వీధి, మదరాసు.

నెం ౧౦౮, ఫేరిరోడ్డు ఫోర్టు, బొంబాయి.